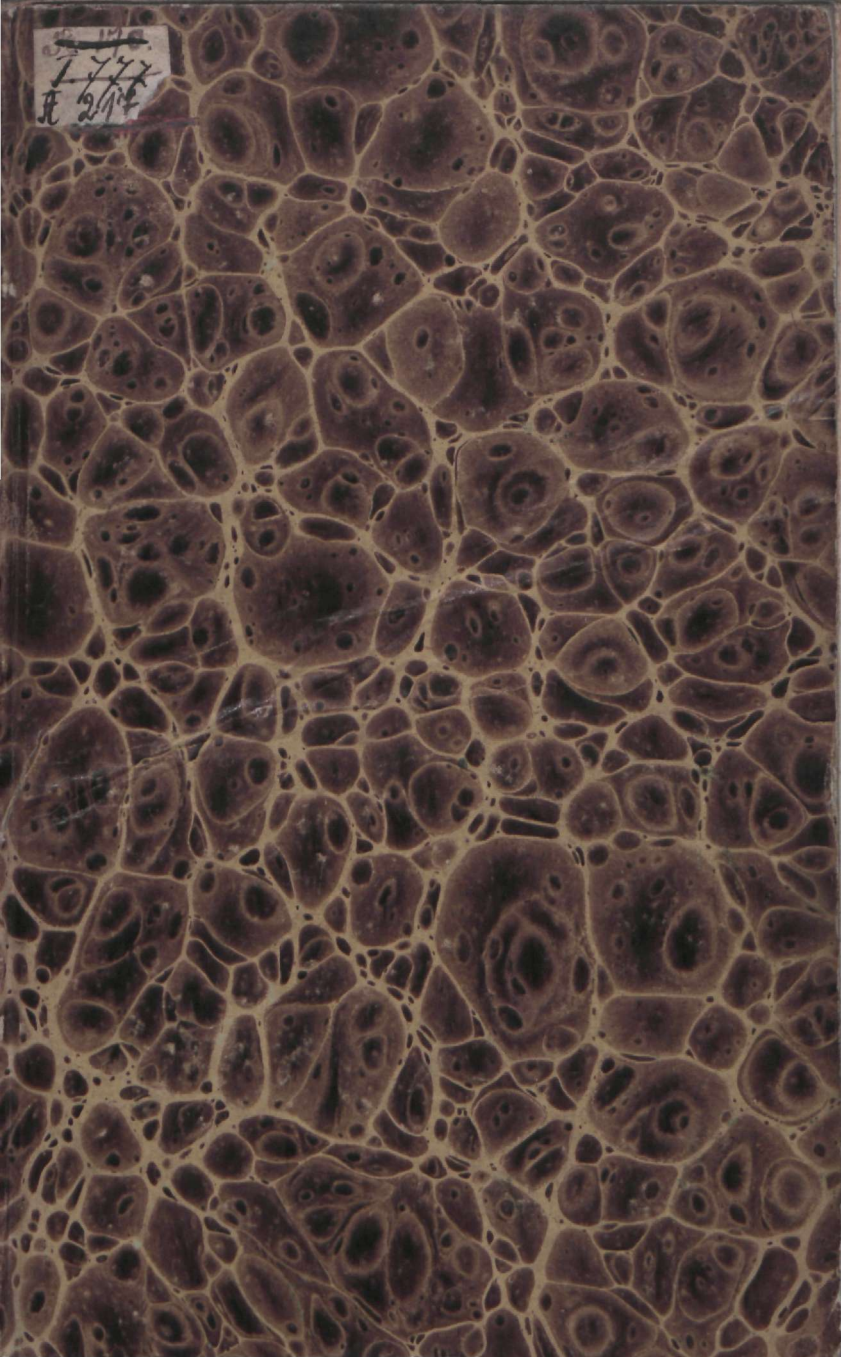

1774
214

20K

R. 2172

Oppetuse ramat

Saksama lamba = kirjastele.

Tallinnas trükkitud Gresseli kirjadega

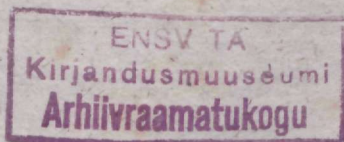
1837 aastal.

Schmalz, Friedrich
Kopp, Johann Georg

Der Druck ist unter den gesetzlichen Bedingungen gestattet.

Dorpat,
am 22. April 1837.

M. v. Engelhardt,
Censor.

34446

E e s t k ö n n e .

Sesinnane ramatokenne, mis esüte kahhe tar-
ga ja wälja-öppinud maiameeste, Schmaltsi
ja Koppe öppetusse järrele, Saksä-kele on
üllespandud, annab wägga selget ja täielist
öppetust, kuidä Saksama lamba karja piddada
ja temma eest hoolt kanda, nenda et ta kos-
sub, siggib ja omma perremehhele täit kasso
sadab. — Jubba seitsmes aasta on käes, kui
sedda Tarto-Ma kele-murde ümber- ja trükki
pandi. Agga aastast aasta needsinna sed
lamba-karjad, Tallinnagi-maal, ifka rohke-
maks siggiwad, ja neid moisi, kus neid pe-
takse ifka jure lissab, kust selle male kaunis
suur kasso tulleb. Nende Tallinna-Ma moi-
sawannematte noutamisse peäle, kes seltsi lö-
nud, et Merino-lammast meie maal siggitada,
ollen minna sellepärrast ettewötnud, sedda öp-
petusse ramatut ka Tallinna-Ma kele-murde
ümberpanna, et lamburid seält seest keik sedda
woiksid leida, mis nende ammetis neile tarwis
lähhab moista ja teada. Moistlik ja mötleja

lambur, kes ei teni silma kirjaks, waid kelle meles need Pühha Kirja sannad seiswad : Sa pead ommad puddolojuksed diete tundma, ja panne karja tähhele, (Öppetusse sannad : 27 peatük 23 salm.) küül se ommas ammetis oskab süit ennesele head juhhatamist otsida, ja woib ennast issegi öppetada, kui ei olle muud keddagi, kelle käest ta woib nou küüsida. Seisko süis se ramatokenne igga ühhe holekandja lamburi käes ja meles, ja saatko ta paljo kasso ja murre kergitust, neile kes sedda loewad.

Kirjotud Maarja kirriko jures Wirromaal, Künla-ku 25mal päwal, 1837 aastal.

G. M. Knipffer,

Maarja kirriko öppetaja.

Lambur, kes nouab, omma moisa wanne-
male kasso sata ja temmale rõmo tehha, peab
allati se peäle mõtlema, et ta sedda temma kätte
ustud karja terwiisse jures ja heas korras ülles-
peaks, et emma-lammastest ni paljo terwid
tallefid kaswatakse, kui ial sünnib kaswatada,
ja et karjast ni paljo ja ni häid willo saaks kor-
jatud, kui karri ial jouab anda.

I. P e a t ü k.

Lammaste tallitamissfest ja södtnissfest.

§ 1.

Karja hea luggu keige ennamiste fest tulleb,
et suwvel karjamaal ja talwel wiisi pärrast
tallis södetakse. Saksama lambale on kõrge ja
kuiw karjama, ning toit mis sesugguse Ma peält
korjatakse, keige mõnnusam; seep se üllem assti
on, mis lammaste tallitamisse jures tulleb täh-
hele panna.

§ 2.

Lamburil on foggoni ennam melewalda om-
ma karja üle, kui ta sedda ei aia, waid isse
ees käib; fest lammas õppib hõlpsaste, innimesse
tagga kaima, ja se on temmale wiisiks lodud,

et teine ikka teise järrel käib. Öppind lambur woib siis sure karjaga, kitsa te peäl käia, kahhe wilja wahhel, ilma et põllule kahjo sünniks. Lambur, kes ennesest suggugi luggu peab, hääbeneb omma karja nenda aiades, kui sea-karjane, ja arwab ta sedda auuks, ommad lambad wisi pärrast juhhatada.

§ 3.

Sure karja hoidmisses jures karjamaal, on lamburil sest suurt hõlpo, kui temmal hea koer on, kedda ta oskab hästi juhhatada ja sundida. Ühhest heast koerast saab karjatsese kül, et suurt karja kombes piddada. Lambur kandko sepärrast suurt hoolt, et sedda öppiks, kuida ühhe wälja õppetud koeraga tulleb tehha ja ümberkäia, nenda et ta ikka teeb, mis temma kohhus on. Pärrast sedda, kui ta isse sedda jo moistab, kül ta siis ka sest arro saab, kuida koera tulleb wälja õppetada. Esimenne ja üllem nou on: et koera juhhatab sanna kuulma, et tedda sanna kuulmisses peab, ja melistussega tedda wagga seks ja tassaseks õppetab. Lamba-koera ei sünni ialgi figgade ehk mingisugguse mu loma peäle asitada, sest et se tedda kohhe rikkub. Hea lamba-koer ei tohhi ilmaški omma lambo kiskuda, sest et muido suurt kahjo woib tehha. Keige parremad koerad on need, mis seäl pool, kuhho lambad ei pea minnema, karja kõrwas, weikest trawi eddasi ja taggasi jookswad, ja wastased lomad hirmo al peawad, ning siis agga, kui hädda pärrast wagga tarwis on, ühhe lamba reiest ellaste kinni hakkawad, agga kohhe omma perremehhe keeldust wõtwad. Kahjuks

on sesuggused koverad, mis koggoni maoli mahha-
heidawad, waggudesse ehk poosaste tahha peito
lähhawad, ja siis maiastelleja lamba peäle, näg-
gematta, wälaste kargawad. EhmatuS woib
waeste lomadele sureks kahjuks tulla. Emma-
lambad, mis hilja aego wast oinal olnud, lo-
wad siis mittokord ärra, ehk towad kirjjud tailed
ilmale, liati kui kover kirjo ehk must olli.

§ 4.

Lambur, kes omma perremehhe kasso nouab,
ei lasse omma karja ialgi senna kohta söma
miina, kus temmale selgeste lubba polle antud,
karja söta. Peab ta ka wägga hoidma, et
ükski temma karja lome mitte senna wilja külge
ei putu, kust möda lähhab, egga kahjo ei te.
Segi jo polle karjatsese auuks, kui keik pöldude
äred ja nurgad lammastest on ärranärritud,
sedda kahjo arwamatta, mis temma karri sega
teeb.

§ 5.

Lambur peab karjamadega sedda arwo pid-
dama, et lambad ikka ühtwisi toito leidwad, ja
mitte ühhel aial rohhi ei olleks üsna paljaks
södetud, agga teisel aial jälle wägga uhkeks ei
kaswaks; sest se tulleb ni hästi lammaste ter-
wisele, kui nende willale sureks kahjuks, kui neil
teisel aial liaste toito on, ja nemmad teisel aial
jälle nalga näwad. — Et ta kewwade nendega
woib kessa peäl käia, ja süggise kõrremaal, siis
ta peab neil päiwil need karjamaad putumatta
jätma, mis temmale muido on kätte juhhatud,
et wäshhe aial pudo ei tulleks. Sepärrast peab
ta ka ikka kõrge ja maddala karjamadega tar-

gaste sedda arro piddama, et ta kõrged maad issearranis kewwade, süggise ehk pitkalisse wihs mase ilma aeges prugib, sest et rohhi süs seäl joudsaminne kaswab; agga maddalad maad peab ta Janis, Heinas ja Leikusse-kuuks hoidma, mil kõrgemad karjamaad on arrakuinud ja ennam rohhto ei kasna, agga maddalad rohkeste toito annawad. Se isseennesest selge, et maddalaks karjamaaks nisuggused kõhhad arwatakse, kus Ma kül wáhhá reffine, agga süski korwa pohjaga on. Soo ja wessised kõhhad peab ta kõggoni káimatta játma, sest et neist keige kar detawamad tóbbed sigginewad. Saab karri agga paar tundi nisugguste kõhtade peäl sómas káinud, süs saab sest jo kül, et liggemast pole karjale otša tehha; sepárrast peab lambur sáhs hárduste karjamade eest sure murrega hoidma. Weel tulleb táhhele paána, et lammas issegi mitte naljalt kahjo teggewaid rohhusid sühho ei wotta, olgo süs et nálg tedda aiab, neisse pustuma.

§ 6.

Kui lamburile lubba antakse, hárijapea põllo peäl karjaga káia, süs ta agga peab lambad pitkamiste úlle wima, egga mitte kaua aega seäl peäl seisatama, sest et muido lambad liaste sówad, kust kardetawad tóbbeb tullewad. Noor hárijapea-hein láhháb muidogi se lábbi pea sutumaks hukka. Sest kui lambad wágga kaua úhhe kõhha peäl seisawad, ja hárijapáid liaste árrasódetakse, nenda et ka kuulme-lehhekesesed árrasnárritakse, süs kaub herjapea-hein teisel kewwadel árra. Kui úks túf hárijapea maad seddawisi

hukka lähhäb, siis se on sureks kahjuks, sest et teisel talwel woib toidusse polest pudo tulla, mis jälle lammastele waewaks tulleb.

Noort härjapead ei pea ka mitte södetama, kui põld wihmast on ärraleitud, mis ni hästi lammastele kahjuks on, kui härjapeale ennesele: sest et siis mitmed taimelised Ma sisse sötkustakse, ja sedda hõlpsamini külmast wõetakse ehk ärramäddanewad. Keif se maksab ka wanast härjapeast, kui tedda aasta pärrast weel tahhetakse nita. Kui härjapead, isseärranis walged, tullise päwa-pallawaga on närtsinud, siis nemmad aiawad, kui piisutgi on södetud, lammaste kõhjud täis; sepärrast peawad lamburid ka segi eest wägga hoidma.

Mi hästi wihmase ilma, kui kange kasteaga, ning ka kui härjapea-Ma peäl söötmas käiakse, on se üks hea nou, enne kui lambad wäljalastakse, nende essimist nälja kuiwa sõmaga, olgo ka ei muud kui hõlgedega, kustutada. Parrem on agga weel odata, kunni wihm ehk kaste saab ülle läinud. Kui kuiwa toito pudub, siis tullewad lambad essite keige kõrgema made peäle aiada. Mäe-kingud, kus kammariikko kaswab, on wihmasel aial keige parrajad karjamaad; se wasto agga kui rooste-uddo maas, on söötminne seäl wägga kahjoteggew, ja on parrem, siis lambad lautas kinni piddada.

§ 7.

Kui lubba antakse, süggise ehk talwisel aial ruffi orrast söta, siis tulleb seäl jures keige se eest hoida, mis 5ma ja 6ma numri al ööldud, et karri ei sa többiseks södetud, egga orras-pöllud

riffutud. Peäle sedda sünnib agga siis karja nende peäle aiada, kui Ma ni kangeste külmetand, et lambad siisse ei jalga; peab ka härmatus enne sedda ärrasullanud ollema; sest et se muido lamba-poegemissele kahjo teeb, ehk koggoni kopsu többe siggitab. Keige parrajam on selge külmi, kui orras härmatussest puhtaks jääb. Ennam kui kaks ehk kolm tundi päwas ei sünni mitte lambaid ruffi orrakse peäl söta, egga tohhi nemmad kaua ühhe kohha peäle seisma jada. Ni kaua kui orras lummeest paljas ja külmetand on, woib karja peäl piddada. Ni pea agga, kui ta jo lumme-al seisnud, ja lambad korrapärralisse söötmissse peäle tallis on õpetud, ei kólba mitte ennam nende harrind söötmissse wisi seggada, ehk tulgo kül fulla ilma järrele jälle selget külma.

§ 8.

Kui süggise weetöbbisid lambaid orrakse peäle aetakse, siis se nende lomadele, mis jo ni haiged on, et ükski nou egga abbi jowa neid ennam peasta, ni raskest waewaks tulleb, et nemmad peagi hinge heidawad; agga haigeseggased lambad poewad kül ka suggu orrast; ommeti nemmad söwad ennast sega saggedaste hopis terweks. Monned lamba-perremehhed södawad siis süggise orrast, otsego katseks, kuida luggu nende karjadesga on, et woiksid neist lomadest, mis ennam ei woi peasta, ni kermeste lahti sada, kui ial woimalis. Agga ikka on parrem, kui lambur ei olle omma holetusse läbbi karja haigeks söötanud.

§ 9.
Lammaste jootmist ei olle suuvel koggoni tarwis, kui karjamaalt küllalt toito sawad; ning kui nore orrakse ehk härjapea põllo peäl káinud, on jootminne peálegi kahjuks; se wasto agga pitkal poudsel aial, kui rohhi kõrgel maal árra kúinud, on jootminne selge kaewo-weega tarwis, et lambad ei kippu sumbund krawi- ja soo wee kallale.

§ 10.
Ka heinamaid tulleb targa hõlega sõta, muist lammaste terwisse, muist heinamade enneste párrast. Maddala kõhtade peále ei sünni mil- lalgi miina, selle samma asja párrast, mis ennegi õppetati. Agga ka kõrgematte heinama kõhtade peäl sünnib siis wast süggise karjaga káia, kui need ni kúinud on, et lambad maad árra ei sõtku; sest se on lammastele ja heina- madele kahjuks. Heinamaad mis wessi árra magganud ja kõntsa senna mahhajátnud, neid ei kólba koggoni sõta. Tubba segi on wágga su- reks kahjuks, kui heinamaid sõdetakse, kust hilja- aego wessi úllekáinud, kui sest ka ei olleks kõntsa járrele jánud.

§ 11.
Hea lambur peab, pallawal suuwisel aial, lambad warratselt karja saatma, ja ni pea kui páike hakkab kõrwetama, wigo ta neid, kas kõhhe talli taggasi, ehk saatko neid warjolisse kõhta seisma, kus nemmad paigale jáwad senni kui keige-kangem pallaw saab móda láinud. Isses- árranis peab ta se eest hoolt kandma, et tal sojal aial woiks willo seissta, mis seddawisi sün-

nib, et ta õse haknad ja uksed lahti peab, ja püüa aial jälle finni panneb.

§ 12.

Karjamadest, kus takjad ja ohhakad kaswawad, tagganego lambur, kui ial woimalik on, sest et need willa rikkuvad, kui temma külge finni hakkawad. Ni sammati on tolm ja peniõ kenne liiw willale kahjuks, sepárrast tulles maantsede peäl, ja maial tolmolistes kohtades, karja nenda aiada, et peäle tule jääb. Ka metsa maad riwvetawad willa árra; annawad ka need maad agga kassinat toito, ja ei kólba sepárrast muud kui puhkamisse paigaks pallawal aial. Peälegi on metsa maad huntide párrast kardetatwad. Hea on, kui lamburil kaugema karjama kohtades ikka laengis piis jures on.

§ 13.

Lambur árgo möttelgo, kui polleks temmal karjamaal muud teggemist, kui agga lambad senna aiada. Temma ei tohhi ialgi karja silmist kautada, ja peab ikka püüdma, karjas káies, mitte úkspäines need úllemal nimmetud õppetussed táita, waid peab ka iggapááw keik lambad, tuk tükilt, wiimsegi, hásti táhhele pannema, et saaks igga lamba luggu selgeste árrateáda, ja igga haigusse márki, mis ehk olleks tullemas, kohhe tunda. Leiab ta ehk sesuggust, siis peab ta sedda hoofsaste lábbikatsuma, ja ni pea kui woimalik, loiuksese tarwilist abbi teggema. Lambur jääb wágga süalluseks, kui ta holetusse párrast, sedda mis selle polest temma kohhus, jättab táitmatta, ehk koggoni puhkama heidab ja sedda wisi karja ennese peále jättab.

§ 14.

Gesamma holekandminne, igga úhhe loma eest isseárranis, olgo lamburil ka talwifel aial, kui lambad tallis södetakse.

§ 15.

Kohhe süggise algo peab lambur lamba-tallid talweks walmistama, nenda et laed ja seinad tolmust ja õmblikko-wõrkudest puhtaks kassib, ja hooft kannab, et laed hästi kindlad olleksid, nenda et tolmo, kõddo egga põhko lābbi ei warrise; et lakka-lugid, mis ifka tullewad kinni piddada, nenda kui keif afnad, tule-lugid ja ukfed, olleksid hästi omma korra pārrast seatud, nenda sammoti ka söma-reddelid, kunnad ja aia-reddelid olleksid kuida kohhus parrandatud. Ülle talwe, kui ehk reddeli- ehk muud pulgad on katki murtud, ehk wāljatunud, wõtko ta igga pāaw kohhe jalle ued paigale panna. Tal olgo temmal ifka puhhas ja selge. Eiig soe ja kange hinge hais tallis, sünnitab mittokord kardetawad tõbbed; agga sepārrast ei tohhi tallid õmmetegi mitte külmad olla, egga tuul neist lābbikiskuda.

§ 16.

Lamburi kohhus on ka, sedda lammaste toido warrandust, mis temma holele ustakse, nenda korras piddada, et ei rikke lāhhā, ja igga süggu toito senna kohhta seisma panna, kus temmale talwel kae pārrast on. Keif hārjapea-, arro- ehk kurreherne-heina, hernenarwi ja muud põhko, tulleb kowwaste kofko panna, kinni tallada ja õlgedega kinni matta, et ei lö hallitama. Lambur katsugo sedda toito tihti lābbi, kas ehk ei lö pallawaks, egga mādđanema; agga kui se

peaks juhtuma, siis lõgo kohhe lahti ja saakfo kõrwale mis ehk jo hukka lainud. Keif lugid, mis tallist lakka annawad, tullewad ikka hästi finni piddada, et aur, mis tallist touseb, põhhud ei rikku.

§ 17.

Agga päwa toido ossa tulleb enne ride peäle wälja lahjutada ja lahhedaks puistada, et parremad heina- ja issearranis härjapea-heina, lehhed mitte raisko ei lähhä, et seäl jures ka need kõlwatumad tükkid, mis siin ehk seäl hukka lainud, saaks wälja-wallitseda, ning et ka tolmo ja keif mis muud lomadele woiks kahjuks tulla, saaks kõrwale heidetud; sest nurja lainud toidusfest siggiwad lammastele keige rängemad tõbbed. Nenda põhhud, kelle peäle rooste-uddo heitnud, sunnitawad kopso-tõbbe, ehk pannerwad lambad ärraloma, agga suremaks kahjuks on weel keif hein mis tolmab. Lamba toit, mis ride peäle wäljapuistatud, tulleb senna sisse sidduda ja nenda lauta wia, ja ridest söimesse puistada, et penikestest lehtedest n. t. ühtegi ei kau. —

§ 18.

Lambur ei tohhi koggoni omma karja wiim- sel süggise aial lia rammusa karjamale wia, egga liig rohke toidule õppetada, sest et karri muido talwe sömaga ärralah tub, kui toit siis ka ei olle liaste rohke. Talwine söötminne peab ni kohhe hakkama, kui on nähha, et lojuksed karjamaal ennam küllalt toito ei leia. Lambad õppetakse pissut hawalt talli söötmissesele, nenda et neile esripuhko õse hõlgi ettepanakse. Lüh-

hemil süggise päiwil, kui lamba karjamaad arwaste enne lõunat kasteft puhtad on, antakse lammastele woodri ossa heino ette, ja lastakse neid pärrast weel karjamale. Pitkalinne wiim, kilm ehk lummesaddo sunniwad siis, täie talwe söötmissega peäle hakkada.

§ 19.

Ulemaks murreks peab ollema, talwe sööt mist tallis ühhe mära peäle seada. Öppimatta karja rahwas agga södawad süggise esialgo ülleliga, ja on neil siis kewwade pole toido pudust. — Tulleb segi peäle möttelda, et kui kewwade pole jälle peaks uut talwet teggema, weel olleks küllalt söma warra, nenda et süski lambad ei näaks nalga. Sesuggune wahhelinne toido pudus on lammaste terwisele nisammoti, kui willale, sureks kahjuks. Lambur on siis wägga süalkune, kui ta teistwisi södab, kui tedda kástakse, sest et söötmissse wiis sedda möda on wäljaarwatud, kui paljo üllepea toido warran dust on ollemas.

§ 20.

Täis kaskwand lamba peäle arwatakse põwas pool kolmat naela heino ehk muud toito, mis rammo polest selle samma arrolinne on. Rammo polest arwatakse ühhe arro peäl täiswad:

Häid arro heino	100 naela.
Häid härjapea heino	100 —
Häid herne ehk kurreherne warfa	200 —
Ödra kölkaid	350 —
Kaera kölkaid	400 —
Pitki hõlgi	600 —

Kartuhwolid	200 naela.
Forest härjapead	500 —
Kaero	70 —
Odre	60 —
Hernid	40 —
Kurre hernid	50 —
Ruffid	50 —

Pragal arwatakse kolmandama ossa selle wilja ehk nende kartuhwlide rammo ollewad, kust tedda on wõetud.

§ 21.

Katki leigatud tored kartuhwolid on üks kallis söök, siiski peab nisugguste lammastele, mis ei olle weel se peäle harrinend, essialgo agga pisut neid andma, agga pärrast woib jure liisada, sest muido lähhawad lambad passale. Ei tohhi ka kartuhwolid mitte ülle määratud arro söta; olgo kaks naela päwas lamba peäle, sest on kü. Peälegi watago lambur järrele, et kartuhwolid ei olleks liaste mullased ja liwased, sest et se kahjuks tulleb, ja peško sepärrast igga päwa ossa puhtaks, kuhho tarwis üks lattidest kokkõldud trum wõetakse, mis kartuhwolidega täidetakse, ja kastis, mis wet täis, ümber aetakse, nenda et keif mudda kartuhwolidest ussinaste lahku. Nisammoti tulleb ka kowwaste tähhele panna, mis suggused need kartuhwolid on; mädand kartuhwolid peab kohhe wäljanoppima, sest et sesinnane söök lammastele üllemära kahjo teeb, et ärrowad, ehk rängaste passale lähwad. Gesamma luggu on külmast wõetud kartuhwolidega. — Nende kõrwa tulleb hästi rohkeste hõlgi anda, mis nemmad siis wägga ahneste

Erwale pannerwad, ehk kohhe teiste lautadesse
lassewad wia. —

§ 24.

Kui teik sedda siin nimmetud hooft on kan-
tud, ja siiski peaks sõmatta heina reddelitte wah-
hele mahhajama, siis lambur peab kohhe targo
járrele-katsuma, mikspárrast lambad neid ei olle
puhtaste árrafónud, ja peab ta warsti sedda
asja omma leiwawannemale teáda andma.
On se lamburil koggoni rummal tó, kui ta liad
sõma ossad korraga lammaste ette panneb;
málletsejatte lomade, kelle hulka ka lambad tul-
lewad arwada, lodud seáduš on se, et nemmad
korraga ni paljo sõwad, kui nende nálg ja tar-
widus sunnib, ja siis málletsedeš puhkawad.
Agga mis üllejánud ja haisutatud, sedda lam-
mas põlgab, ning on liig toidusse ettepaneminne
agga selge raiskaminne.

§ 25.

Toito ei tulle mitte igga lamba suggule üht
wisi jáotada, sest et emma-lambad, isseárranis
immetajad, nenda ka puffed (kargajárad), tulle-
wad parreminne sõta, kui aastased, ja need
jálle parreminne, kui kohhi-oinad.

§ 26.

Ennamiste lambad sõdetakse kolm korda pá-
was; sest ei olle agga mitte kahio, kui sedda
samma toido ossa neljale korrale antakse, sest
et nemmad sedda surema issaldussega sõwad,
sedda wáhhemat toito neile korraga ettepanakse.
Keige lúhhemattel páwadel tulleb esminenne toit
ni warratselt lammastele anda, kui agga pišfut
walget náikse, ja õhto jálle ni hilja kui ial woi-

malik, et lambad pitka ó aial mitte wägga kaua näljas ei seisa; ka pannakse ennamiste ikka õhto reddelid viete täis pitki hólgi ehk muud põhko, sest et pitka ó aial lomad otsego sundimisse warral parremaid kõrsi hulgast árrawal-
litsewad, mis nad ennamiste mahhajáttawad, kui teine sbootmisse kord pea jálle on tullemas. Woib neile ka, et wahhetamist olleks, ó peále lehta ettepanna.

§ 27.

Sedda ennam lambad talwel jowad, sedda parreminne ka kuiwa toito árraseedwad ja sedda parremaks ja pitkemaiks kaswab wil. Lambad jowad sedda ennam, ja on jominne neile sedda tullusam, kui sedda iggal aial tallis on ollemas. Seál wessi ei olle nenda kúlm, kui siis, kui neid jöel ehk kaewul, laggeda taewa al, jode-
takse, ning nemmad jowad siis ennam omma himmo párrast, ennamiste sómisse wahhel.

§ 28.

Lammastele, isseárranis immetaja emmadele, antakse ka saggedaste rammusamat jomaega, kui on óllifogi* ehk jahho-rokka. Seks pan-
nakse purruks lödud ólli-fogi túkkid úhhe wee-
astja sisse likko; kui nad seál monne páwa seis-
nud, siis sedda weddelat seggatakse keppikessega hásti lábbi, liisfatakse wet jure ja wallatakse jootmisse kunnasse. Kolmest ólli-fogi naelast

* Ólli-fogid on úllejánud linna-, kánnepi- ehk mu-
seemne kúid, mis ólliweskil, wajotusse al, fogiks
kõtkowannuwad, ja mis keit koddõ-lojuksed wägga
maggusaste sówad.

saab õ ja pawa koha kül, 50 ehk 60 immetaja emma=lamba peäle, liisaks mu toido kõrwa.

Zahho=jomaega tulleb õiete targo anda, sest et lambad ennamiste ei tahha sedda essialgo heal meel wotta, ja se neile pea wastaseks jääb. Essimest puhko peab neile sola, jogi sisse ehk senna kõrwa, andma, ja jomaega õiete siwufaste piddama ning tihti järrelekatsuma, kas ta ehk jo lõnud hapnema.

§ 29.

Lambad lakkuwad heal meel sola ja se neid ka kossutab, kui õigel aial sedda neile antakse ja ei mitte liaste. Sool kaswatab joma= ja söma=himmo, sepärrast sedda neile talwel antakse pissut hawalt, nattofesse kaewo=weega, koirohho, reinwarte, kaddaka=marjade, ehk muunde wiwha rohtudega, keik peneks tougatud. Lammasest enneesteki on tunda, et sola himmuse tawad, kui hakkawad seino lakkuma. Sesamma seggadus hoiab ka lambad weetõwwe ja teiste haiguste eest. Uggä ei tohhi ennam suggogi sola neile anda, kui soja kewwadisse ilma ja siggitawa wiwmaga, rohhi jo hakkab joudfaste ja wäggewaste kaswama. Sesuggufest rohho=ma söõtmisest hakkawad lambad äkkitselt surma=haigust pöddema, et mittokord ükski arstimisse rohhi neid ei joua peästa. —

§ 30.

Waewalissed ellajad tullewad isse jäusse panna ja tuggewaminne sõta, et jälle rammo wõtwad, ja pöddemist saaks keelda, mis ehk on peäle tullemas.

§ 31.

Kuiwa talwe-söötmissse järrele peab lomad agga pissut hawalt jälle karjamale õppetama. Ei olle se mitte kido wáart nou, karja máttale aiada, ni pea kui rohhi wáhhá hakkab tárkama, sest wágga noor rohhi panneb lomad passandama. Sepárrast södetakse lomad õppind wisi tallis, ja lastakse selge ilmaga essite agga párrast lounat wálja. Enne muud wallitsetakse sesuggused karjamaad esimesseks söötmisses, mis jo monne aasta on södetud ja kus tihheda roh hoga pind peale sigginud. Kui lojuksed kúllalt toito karjamaalt leidwad, siis hakkawad issegi tallis ettepannud söki põlgama, ja kahhandakse kuiwa toito wáhhá hawalt ikka kassinamaks, kummi sest hopis ilma jáwad.

§ 32.

Hea on, kui lambur monned lambad, káest sötes, õppetab ennese järrel káima; sest kuhho üks lammas lähháab, senna kohhe keik teised tagga järrele kippuwad, ja temma woib neid sedda hólpsamimme senna wia, kuhho tahhab. Se on siis sureks kassuks, kui tulloke juhtub lahtipeásema, sest et muido ennamiste ei tahha lambaid koggoni tallist wálja sada.

II. P e a t ü l.

Lammaste kargamissest ja poegemissest.

§ 33.

Lammas kannab 20 ehk 21 náddalat; se järrele arro petakse et aega márada, millal oi

nad lammaste liggi tulles lasta; sest hea on kui talled keif kolme ku aeges sünnivad, et nende ning emmade tassuminne ja söötminne sesugguse aia kohta annaks, millal lambur keelmatta woib õige murrega nende eest hoolt kanda. Õige parras puddenemisse aeg on siis se, kui lambad tallis seiswad; et agga keige kangema külma eest hoida, seätakse sedda nenda, et talled talwe algo, ehk talwe lõppo tulleswad; ja oinad lastakse siis emmaste liggi Leht=ku ja Jani=ku, ehk Mihkli= ja Roja=ku aial.

§ 34.

Et lammaste suggu sedda üllemaks touseb, sedda targema hõlega puffid ärrawallitsetakse, siis on õige wägga lamburi kohhus, need järad agga emma=lammaste liggi lasta, mis temma perremees seks on nimmetanud. Moistlik lambur, kes ikka omma karja sigginemisse parrast mures on, peab isseärranis ennesele silma=märgiks wõtma, et mitte üht ainust emma=lammast ei sa teise oinale, muud kui agga sellele, mis temmale seatud. Et wissist nenda sünniks, peab igga lambal omma number ollema, mis neile parrajaste nenda woib panna, et lammaste kõrwadesse kårbid ehk augud leigatakse.

§ 35.

Karja sünnib ni mitme jausse panna, kui puffid tahhab korraga pruvida, ja lastakse siis sedda oinast, mis iggaühhe emma=lammaste feltsi jausks arwatud, nende hulka; seäl jures peab agga lambur õiete hoolfaste järrelwaatma, et needsinna sed jätud karjad mitte ei jookse seggaminne.

Et agga igga emma-lammaš kōhhasē vinalē saakš, ja et vinalad, lia kargamišsēga ühhe ja sešamma emma peäle, mitte saakš ilmaaego ennast ärrajookšma, siis woib ka seddawisi tehha: Tehhakse tallis ni paljo weikesid aedo, kui vinaid on ollemas, ja pannakse igga aeda ühhe vina. Päwa touso aial lastakse nüüd monned katsevinalad, kelle šora ette linnane põllesenne on seutud, emma lammaste seltsi, ja igga emmane, kedda nenda leitakse issast liggi lastwad, pannakse senna wahhe-aeda, kelle vina jure, kelle jäuks temma jo enne, arro ramato järrele, olli seatud. Emma-lammast ei sünni mitte wäljalasta, enne kui ta kahhele korrale saab karratud, siis pannakse tedda senna life, mis jo karratud emmade jäuks on arwatud.

Et agga siiski mitte keik emmad kōhhe esšimesest kargamišsēst ei sa kandma, siis lastakse aeg aialt karratudgi emmade hulka, weel üks katse-puk. — Agga et needki emmad, kellese jo hakkanud, ikka weel monned päwad järrastikko vinalast otšivad, siis ärgo andko lambur ennast se läbbi petta, waid ärgo lasko muud kui need emmad teist korda karrata, mis näddal pärrast esšimest kargamišt, jälle vinalast otšivad; kedda woib arro-ramatust üllesleida. — Karjane peab tähhele pannema, et ükski puk ei saakš wägga ärrawäššitud. Olgo vinas kuigi rammus, ommeti ei olle mitto kido wäärt nou, et lasseb tedda ühhel päwal enam kui nelli emma karrata.

§ 36.

Kui 8 ehk 10 näddala aeges keik emmad nenda sawad ärrakarratud, siis lastakse weel

üks ehk kaks keige parremat pufki karja hulka lahti, et need monnedki emmad, kellesse weel ehk ei olleks hakkand, ueste saaksid karratud.

§ 37.

Suggu-oinaid tulles kargamisse aial öiete hästi sõta. Antakse neile siis enne kargamist hommiko kuppatud hernid, ning taggajärrel kaero. Ka emmadki olgo kargamisse aial täies rammus, sest et nemmad muido isfast ei wõtta wasto. Ühe tuggewa, täis-kaswanud pufki jäuks woib kargamisse aial 50 ehk 60 emma arwata.

§ 38.

Kuus nädalat enne poegemist tulles rammusamat toito lissada, mis rohkemat pima kas watab. Antakse sepärrast kas wilja, ehk jahho-woi öllikogi-rokka, ellik monnikord weddelat praka.

§ 39.

Kandjad emma-lambad peab lambur wägga ellalt piddama. Kui lambad tallist wälja ehk sisse aetakse, siis hoidko, ni paljo kui woimalik, et nemmad wärrawa wahhel teine teist tungus ei rõhhu, sest et se peagi panneb neid ärraloma. Issse peab ta ikka wailkist wisi lautas kaima, et ta emmad, mis maas maggawad, ei pelleta. Ka peab ta hoolt kandma, et kandja emmadel tallis küllalt rumi olleks, sest et nemmad ennam asset tarwitawad, kui ahtrad.

§ 40.

Märgid kusi tunnukse, et lammas pea hakkab puddenema, on needsinratsed: temma lastseb kannet, nilwat hakkab tulles, ta näitab suurt uddarat, mis annab hõlpsaste pima.

§ 41.

Holas lambur maggab tallis omma lam-
maste jures, et woiks neile wibimatta keik tar-
wilist abbi tehha. Puddenemisse aial ei tohhi
ta foggoni maial maggada, et woiks poegeja
lambale kohhe appi miina, kui tarwis on.
Peab siis ose monnikord moistlikkult lattorniga
mõda lauta kaima ja järrele watama; kas ehk
monni lammas on poegend, et sedda kohhe tal-
lega senna aeda paina, mis seks on walmistud.

Dige hea lambur on issegi ärksa unnega,
ja kuleb warsti, kui lammas, mis talle waewas
on, aigades appi huab.

§ 42.

Lambur peab tãhhele pannema, kui mitto
talle forraga sunniwad, et igga emma jauks
temma omma, ja mitte wooras tal pannakse,
sest arro on, et lammas woorast talle hakkab,
nenda kui omma, armsaks piddama, ja nenda
saggedaste sunnib, et nisuggused talled, mis ei
olle omma emma jauks arwatud, hukka lãhhãwad.

§ 43.

Ennamiste lambad, mis tundwad et poege-
minne neil liggi, lãhwad talli nurka, ja teised
taotawad neile seddamaid rumi anda. Arro, et
monni lammas teiste tungus puddeneb.

§ 44.

Ei muud kui siis, kui wiimne hãdda kães,
ei pea lambale, mis talle waewas, abbi tehtama,
ja seddagi wãgga ellaste, sest et muido woib
pea lambale ehk tallele kahjo tehha. —

Urwaste tal emma ihhus wasta oksa juhtub
ollema, ja kui sedda ei olle, siis ei olle ka mitte.

lamburi abbi tarwis. Gest juhtub kül monnikord puddeneminne ränk ollewad, sadik neil, mis esimest korda kannawad, ommetegi lojus, kui muido rammus on, ilma abbita poegeb.

§ 45.

Lambur peab hoolt kandma, et lammas omma sündind talle hästi puhtaks kassib, mis nored emmad monnikord ei armasta tehha, mis agga mitme asja polest kahjuks jääb: esiteks se lammas, mis omma talle kassinud, hakkab tedda armsamast tagahoidma, ja teiseks nisugune noor loom, ni kaua kui jääb kassinatta, paljo enam külmetab, kui se mis puhtaks kassitud. Kui se kollane niib, mis ülle nore talle kehha käib, kord on kinni-kuinud ja kowwaks korokeseks jänud, siis se seisab kaua ta peäl. Peäle sedda, et sesuggune tal näoto on, ei tahha ta ka hästi siggineda.

§ 46.

Willa, mis uddara külge kaswanud, liati noorte emmadele, tulleb targo ärranäppida, et ei kela talle immemast, egga temnast alla ei nelata. Sesuggused willad löwad sissikondades määso, kust talled sutumaks ummukseste woitwad jada. Kui suggu wannemaks sanud, wöttawad talled wahhest sedda wisi, et emmade reite küllest willa ärranärriwad. Siis tullewad kohhe isseärranis panna, ja agga ni kauaks emmade jure lasta, kuni sawad ennast täis immeda.

§ 47.

Emma lammas, omma tallega, jääb senna jäusse, kuhho tedda warfi pärrast poegemist pandud, ni kauaks, kuni lambur saab märko

sanud, et emma lassēb talle ūksipāinis immeda ja hakkab temma pole hoidma, mis noorte emmade kōhta monnikord wāgga pitkale wibib.

Mi kaua kui lammas tallede aedas seisab, pango lambur talle keige wāhhemaks kuus korda pāwas immema, ja sedda ta tehko isseārranis diete warra hommiko ja ohto ilja. Kui tal peaks nārp ollema immemas, siis tulleb temmale nissa suhho pišta ja pima sisse lūpsta; ja sedda peab senni tehtama, kuni tal oskab isse immeda.

§ 48.

Talledele, mis waewatsist emmadest sūnniwad, on monnikord tarwis ūhhe amne anda, kuhho ammetisse keige-ennamiste need lambad kōlbawad, kelle talled on ārralōppend, ja hādada pārrast ka Ma-lambad, kelle talled siis tappe-takse. Ugga et sesuggune woōrast talle enne minne wasto-wōttaks, siis ōmmeldakse tedda tappetud talle nahha sisse, senni kui ta tedda hopis ommaks wōttab. Hādada pārrast ōppiwad talledki lehma al immema.

§ 49.

Enne kui lambaid omma talledega weikemast aiast suremasse pannakse, kus talle-emmad ūhes seiswad, pannakse igga tallele omma number kōlge. Siingi peab lambur essipuhko tihti jārrelwatama, kas emmad ka tallelid weel liggi lassewad immema.

§ 50.

Tubba kumne pāwa pārrast woib hakkada, talledele suggu hāid penikesi heino andma, ja pārrast nattofest kuppatud hernid ja kurre-hernid, kaero eht kaera-wihko. Keige parrem nou on,

neid kahhe náddala párrast igga páaw monneks
tunniks emmadest lahhutada, ja neile sel wahhe-
aial sedda toito anda, mis nende kohhane.
Sedda wannemaks lähwad, sedda pittkemaks
aiaks pannakse emmadest isseárranis, lastakse
párrast agga úseks, ja kahhele korrale páwa aial,
úrrikesseks aiaks emmade jure, ja sedda parre-
minne párrast emmade sóotmist. Siis pannakse
ka úseksi isse jáusse, nenda et kui kolme ehk
nelja ku ealisseks sawad, jo hopis on árra-
woórutud. Kui tallefid woórutakse, siis peab
neid rohkeste jootma; selle tarwis seisko maddal
kúnna nende tallis, mis wágga puhtaste petakse.
Sedda woib issegi moista, et talle ei súnni
woórutada, enne kui oppinud úiete joma ja sóma.

§ 51.

Kui utte ehk oinas talled nelja ehk kúe
náddalased on, siis leigatakse nende sabba otsast
essimenne like seált mahha, kust teise kúlge an-
nab. Siis ka need oinas-talled, kedda ei tah-
heta sugguks piddada, kohhitsetakse árra.

§ 52.

Hea nou on, tallefid párrast árrawoórutas-
tamist, mitte karjamale wia, enne kui rohhi jo
hásti sureks kaswanud, sest et noor rohhi neid
pea passale aiab. Tallede ommane on paks
ja penikenne murro-rohho Ma, ehk hea wanna
walge hárijapea-heimama, talli liggi. Agga ei
tohhi neid ialgi karja lasta, enne kui neile tallis
kúwa toito antud.

§ 53.

Essimessele karjas-káimisse aial ei súnni tal-
lesid muud kui hea, selge ilmaga wálja aiada,

sest et neid tulleb wägga wihma ja kúlma eest hoida.

§ 54.

Kui pole aastaseks sawad, siis oinas=talled pannakse isseárranisse, talle karjast árra, sest et súnnitamisse kúim jo nende sees hakkab árskama. Ommetigi súnnib nori oinasid siis wast, háddapárrast, lasta kargada, kui aastased on, katseks agga, kuida luggu nende síggimisese jouuga. Uttesid súnnib kúl jo teisel aastal lasta árrakarrata; ommeti suggu láhháb suremaks ja tuggewamaks, kui kolmandama aastani odetakse.

§ 55.

Lammaste igga tunnukse wiendainast aastast sadik hammastest. Eesthambad, misga lammas ilmale tulleb ja mis talle=hambaks hütakse, murrab temma aega móda, ja teised suremad, laiesmad hambad kaswawad nende assemele.

Kui lammas aastane ehk poolteist aastane, siis murrab ta mollemad kestmisses hambad, siis tedda hütakse kahhe=hambolisseks; kui loom kahhe ehk pool kolmat aastaseks saab, siis murrab mollemad hambad, mis kestmiste kórwas, ja hütakse siis nelja=hambolisseks; kui kolme ehk pool neljat aastane, siis murrab kolmandama pari talle=hambaid, ja hütakse kúe=hambaga lambaks. Jälle aasta párrast murrab ta wiimsesd talle=hambad, ja siis lojust hütakse táie hambaga lambaks. Pitkemat igga sest tunnukse, et hambad on ennam árra oórdund ja núrriks kullunud. Úhheksamast ja kúnnemast aastast sadik lammas purgeb hambad wáhhá hawalt suust árra, ja siis lojus jááb jo joutumaks.

III. Peatük.

Billade harrimisest.

§ 56.

Lambur kandko keige suremat hoolt, et wiljad rikkumatta ja paksud seisaksid, ja mitte niisuguste asjadega ei saaks seggatud, mis neid alwaks tewad ja mis forralinne pesseminne ärra ei wõtta.

§ 57.

Sedda terwemas ja parremas põlwes lammas on, sedda tuggewam ja rohkem on ka temma wil; sepärrast keik, mis lambale terwise polest waewaks on, ka temma willa rikkub. Nenda willad sest kahjo tundwad, kui lome korrapärrast ei sõdeta. Kui neid tük aega nenda tuggewaste sõdetakse, et liig lihhawaks lähwad, mis ei tahhetagi heal meel sallida, ja siis jälle forraga kasminaste toito antakse, siis, nenda kui sõldakse, willa karwadesse lööb nago wahhesisse. Saasta iggi tarretab penikesseks koldseks rasokesseks, willa karwad jäwad nahha külles lödwaiks, nõrgaiks ja kuivaiks, willad ei seisa ennam kerkwel ja jäwad omma auust alla. Sesamma luggu on ka iggas többes.

Kui ellajad ka pärrast kossuwad, et wil jälle hakkab joudsaste tagga peäle kaswama, siis ommetigi se willa võsa, mis nälja ja többe aeges kaswanud, ikka jääb näotumaks. Ni kaua kui wil lamba seljas, nenda kui pärrast nidustki, woib keige ennamiste ikka selgeste arwata, mis aasta aial lambad nälga näinud.

§ 58.

Kui lambad näljas seiswad, siis willad jäwad kül peält nähha otsego penemaks, agga se jures ka nenda waeseks ja kuivaks, et ei koghogi kólba. Lambur ärgo andko ennast siis mitte petta, sesugguse nälja=pene náo lábbi. Agga liig sóotminne, isseárranis liig óllikogi, jahho=ehk praga=rok, teeb willo jámmedaks, keige=en=namiste otstest.

§ 59.

Willa hind láhháb ka paljo alwemaks, kui heina ja mu sódawa rohho pebred, takjad ja ohhaka=pead senna kinnihakkawad ja sedda árra=fassiwad, mis lábbi wil kókkowannub ja náo=tumaks jááb. Sepárrast peab ka teik karja=maad, mis kobre ja ohhakaid táis, kórwale heitma, kui ial woimalik. Kui agga siiski, et kül hoolt on kantud, takjad willasse peaksid hakkama, siis tulleb neid kóhhe targo wálja=noppida, enne kui willaga kókkowannuwad. Metsa=Ma sóotmisse eest, liati okkas=pu metsas, tulleb jo segi párrast hoida, sest et seäl willad keelmatta rikki láhwad.

Sepárrast tullewad reddelidki nenda seáda, et agga pissut heino nende seest lammaste peále murreneb, ja ifka korras piddada. Ka laggi olgo ifka kindel, ja ni kui seinad, tolmust ja ómblikko wórkudest puhhas, et ei póhho=prüggi, ei liwa, egga muud sesuggust, laelt egga lakkast lammaste peále ei kukku. Selle nou párrast peab ka, nenda kui üllemal óppetati, lambad, igga kord enne sóotmist, tallist wálja=aiama.

§ 60.

Tolm ja pennikenne liiw on willale sureks kahjuks; nemmad wöttawad saasta-iggi willa peält ärrä, mis se läbbi wašta kät karm on tunda, ja nemmad riwvetawad sedda monnikord nenda ärra, et ei sa ennam pestesgi puhtaks. Sepärrast lambur aiago omma karja nenda, et ta tedda, ni paljo kui woimalik, tolmo eest hoiab.

§ 61.

Iggaw wiim leutab saasta-higgi willast ärra, kishub willa pitkaks, wöttab temma illo peält ärra ja teeb ladwad jämmedaks. Ise-ärranis tulleb se luggu siis kätte, kui rānga wihma järrel, mis öiete läbbi-kāib, lambad kohhe kange sunwise päwa pallawa kätte aetakse, ja siis äkkist ärrakuiwawad; sest se läbbi wil lööb koiwaks. —

§ 62.

Maddal, sumbund ja pimme tal on korralt willale ja lojuste terwisele kahjuks; sõnniko rojus riwvetab willa peält nähha, ja kautab ka temma tuggewust ja kindlust; willa ladwakesed löwad seddawisi koldseks, et pestes ennam puhtaks ei lähhá, ning ka abraks; sepärrast tulleb ikka ni paljo põhko alla heita, et tal kuiw ja puhhas seisaks.

§ 63.

Wil, olgo muido kuigi kanna, jääb hinna poolt wägga alla, kui ei olle puhtaks pestud; sepärrast olgo lambur selle tö polest wägga holas. — Esseiteks tulleb nisuggust wet otsida, mis lamba pessemisest kōlbab. Pehme wessi, nenda kui wee-kojandustes, pōldude sees, kus hallika-

wet peäle ei liissa, ja järwedes, arwaste ka jöggedes ning oiades leitakse, pesses willa keige puhtemaks. Agga wee-pohhi olgo liwakas, ei mitte muddane egga souene, sest muudo kange ligutamine panneb soua ehk mudda nenda pohjast üllestouma, et wessi seggaseks jääb ja willale selget, walget karwa ei jowa anda. Wessi peab ni süggaw ollema, et keige suremgi lammas pestes mitte jalgega pohja ei ullata, waid uiumisse warral wee sees liwugo. Ka wee-kallas olgo kowwa Ma ja mitte liwane; keige parras on kowwa mättaspind, et lambad wälja tulles, ei mudda egga tolmoga ennast ei rojasta.

§ 64.

Kui ei olleks kõlbolist pesses-wet leida, siis peaks katsuma, wihma- ja lumme-wet suurte kaewanduste sisse korjada, kelle pohhi ja kallas laitmatta olgo. On wessi agga hea, siis woib ka issi pessemisse paika walmistada, nenda et tigi ehk jõe äre üht laudadega wäljawoderdud suurt lamba-pessemisse kasti ehhitakse, kuhho igga tahhes woib wet sisse- ja wälja-lasta.

§ 65.

Lambad kardawad pestes wägga külma ja rehsist ilma; sepärrast ei sünni lamba-pessemist ettewõtta, muud kui pitkalisse kuiwa ja soja ilmaga, et wessi ni hästi kui tuul soe olleks. Enne Jani-kuud ei sünni kül millalgi sellega peäle hakkada, sepärrast et enne sedda ööd ei olle mitte küllalt sojad, et woiks julgeste soja wee peäle lota, ja süski on hea nou, sedda tööd wast louna pole hakkada.

§ 66.

On mitto pessemisſe wiſi, agga igga wiſi jures on ikka tó kahheſuggune: leotaminne ning puhtakſ pesseminne. Geſt willade peále haſſab lomade higgi, tolmo ja mu rojuſſega, nenda kórwaste úhte, et ſedda roja peab monned tunnid leotama, enne kui lambaid ſúnnib puhtakſ peſta.

§ 67.

Pesseminne ilma uiutamist ſúnnib ſedda wiſi: Pessiad astuwad paristikko, úhte reasſe, ni ſúggaweſte wette, et lambad ſiiſki ei putu jalgega pohja, kui neid ka wee alla kaſtetakſe; teiſed innimeſſed annawad lambad úkſ hawalt nende kátte; núüd úkſ peſſia wóttab lamba peaſt kinni, waiutab ta kórwad káttega nenda kóſko, et kórwagaugud hopis kinni on, ja weſſi ſiſſe ei woi miina; teine haſſab taggant oſaſt kinni, ja ſiiſ mollemad loma wee alla kaſtawad, nenda et keiſ wil lábbi leotakſe. Se keſ lamba peaſt kinni haſſand, hoidko et loom wet ei nela ja piddago temma pead úlle wee, ni paljo kui woimalik. Kui núüd wil kúllalt márijakſ ſanud, ſiiſ peawad peſſiad willa wee ſeſ ni kawa kátte wahhel waiutama, kinni keiſ roe ſeſt kaddunud. Se jures peab lambur táhhele pannema, et ellajad mitte ilmaaego ei rapputatta, waid taſſaſt wiſi nendega úmberkáiakſe. Siis kátteſkandjad tóſtawad lambad jálle kalda peále, kuſ úllewaatja neid waſtowóttab, ja kui juhtukſ, et úkſ ollekſ ſandiste peſtud, ſedda jálle taggaſi ſadab. Kui keiſ karri ſedda wiſi on ſanud peſtud, ſiiſ tedda tulleb, monned tunnid, kórwaga

sõdi rohho. Ma peäle sõma aiada; siis wast al-
lutakse puhtaks = pessemist, mis nenda sammoti
tallitakse, kuida leotaminnegi, muud kui et wiim-
seks parrast sedda, kui willad sanud kätte wahhel
wälsawaiutud, pessiad weel lamba mitmele kor-
rale waggaste siina ja täina põrawad, et
wiimne must saaks ärraloppotud, ja willad, mis
waiutamissest suggu ärrasassitud on, jälle õige
korra peäle woiksid sada. Kui monned lambad
ei olleks weel õiete puhtaks pestud, siis tulleb
neid ueste üllepesta.

§ 68.

Kui agga tahhetakse lambad uiutada, siis
olgo kaunistenne lai wessi kää parrast, mis en-
namiste iggast kohhast ühhe süggawune on.
Siis sedda teed, kust lambad peawad uiuma,
mārgitakse ärra reddelittega, ehk ridwadega, mis
pohja lödud waiade ehk sammaste külge finni-
takse. Nende ridwade kõrwa pannakse pessiad,
nattokest maad nende wahhel wahhet jättes,
nenda seisma, et nemmad lambad ärramārgitud
teed möda eddesi lükkawad, ja ühte aego willa
kättega nenda wälja waiutawad, kuida endise
numri al õppetati. Willad leotakse ühhe uiu-
tamissega läbbi mārsaks; agga sedda tulleb,
monni tund aega parrast, weel teist korda ette-
wõtta, ja kui wil süski ei peaks weel puhhas
ollema, kolmat ning neljat korda, senni kui wil
hopis puhtaks on sanud.

§ 69.

Ka esimesse wiisi järrel sünnib puhtaks
pessemist üksnes uiutamissega toimetada, nenda
kui praego õppetati. Woib ka uiutamisse jures

sesuggust seädust tehha, et lambad monne jal-
la kõrgusselt wette kargawad ja wee alla waiu-
wad; agga wessi olgo siis ni süggaw, et pohja
ei putu.

Kui agga wessi hea, siis lambaid sünnib,
igga siin õppetud wisi, hästi pesta, kui tarwilist
hoolt ja murret seal jures petakse.

§ 70.

Kallas, kuhho lambad weest aetakse, olgo,
kui ial woimalik, kowwa, kuiw rohho=Ma, nenda
kui karjagi=Ma, kuhho neid pessemisse ja wahhe-
aial aetakse, kuni nidus kätte tulleb. Tolmo
ei tohhi sel aial koggeniste lammaste külge pu-
tuda. Kui siis ei olle woimalik keelda, et nem-
mad tolmust teed kaudo kairwad, siis tulleb se-
sugguse tee peäle wet ripputada, kui ei tahha
willo sutumaks rikkuda. — Ka tal olgo lahhe,
ni paljo kui woimalik, ja usna puhhas; ning
kuiwa põhko lammaste al, mis sagedaste tulleb
uendata. — Ei kuma päwa pallawaga, mis
willa wägga äkkitselt ärrakuiwatab ja ladwad
karmiks teeb, egga wihmase ilmaga, sünni lam-
baid sel wahhe=aial ei koggoni wälja aiada.

§ 71.

Ennamiste sünnib Merino=lambaid jo nita
kolmandamal päwal pärrast pessemist. Niiske
ilmaga ning sure waggasega, ehk kui lambad
on wägga pakso willaga, juhtub kül monnikord
pitkemale wibima, kuni wil küllalt kuiwaks
sanud. Ommeti tulleb kannatada senni kui wil
täieste kuinud, sest et niiske wil, kui tedda kow-
waste kofko tupitakse, rikki lähhab.

§ 72.

Nido jures on üllemaks asjaks, et keik puhtaste petakse. Sepärrast on tarwis, et lambastallis, ehk kus maial nidetakse, küllalt rumi oleks, ning niitmisse wasto puhtast laudadest pörrand saaks tehtud, ja linnast riet lammaste alla lahhutud; ka tulleb lammaste fit, mis niitmisse aial korjab, ühhest ehk parist lambapoisist seddamaid ärrakassida; lambur watago wägga hoofsaste järrele, et nenda saaks tehtud.

§ 73.

Peäle sedda pango lambur niitmisse jures hästi tähhele:

1. et lambad puhtaks ja ühhetassa nidetakse, nenda et willa ei kuhhugi niitmata ja. Peäle sedda kahjo, mis willa polest nenda tulleb, ei kaswa ka mitte uus wil ühhetassa lammaste selga, kui ei puhtaks nideta. Tulleb agga kohhe esimesse niitmisfega puhtaks nita, egga sünni ennam koggoni taggajärrel weel rauaga wõtta.

2. et lambad ei leigata, sest et se teeb lo madele waewa ja kaswab ka jämmedam wil sesugguste hawatud kohtade peäle.

3. et wil keik, ni paljo kui ial woib olla, ühte tükki jääb, otsekui üks nahk, ja tedda ei katki kista, mis willa näotumaks teeb; sepärrast kandko lambur hoolt, et lomad, kui niitmesfeks mahhahaidetakse, olleksid wisi pärrast kinni seutud, nenda et willo jalgega katki ei woi kiskuda.

§ 74.

Üks innimenne peab need tükkikesed, mis niitmisse jures mahhapuddenerwad, korwi sisse kokkukorjama ja mahhanidetud willa seks wal-

mištud sure laua peäle wälja-lautama, nenda et nido-külg alla pole jääb. — Keige jämme-damad ja ärramäärind tükkid kistakse küllest ärra ja pannakse isseärranisse, nenda koldsed ning walged isši kohta. Keif prüggid, mis agga willa peäl wast wäljapaistawad, nenda kui hólled, heinapebred, takjad, ohhaka-pead, ehk sõn-niko-kõddo, noppitakse hoolsaste willadest ärra.

§ 75.

Wiis, kuus, ehk seitse sesuggust willa pan-nakse peälakutta, nenda et teise willa peapool, teise reite pole peäle saab. Siis willad essite pannakse pitkutassa külle poolt kofko, ja pärrast neid mollema otsa poolt öiete kowwaste aetakse trulli, nenda et sest üks kimp sünnib, ja sedda siis köidetakse tuggewa silleda nõriga ristati kowwaste kofko. Agga sünnib ka iggaühhest willast isse kimbolesse tehha.

§ 76.

Kui tahhetakse need willa-kimbud ärrawed-dada, siis pakkitakse neid öiete kowwaste ja kindlaste suurte kottidesse, mis 5 ehk 6 künart pit-kuti ja keige wähhämast 4 künart laiuti peawad. Koldsed ja walged willatükkid, mis mahha war-risend, tulleswad nenda sammoti isseärranis kottidesse panna ja öiete kowwaste kinnitallada.

Willo ei sünni maial kui öiete kuiwal ja tuulsel põningil hoida, sest et muido pea hukka lähäwad ja ärrapendiwad.

Kui willo tele sadetakse, ja seddagi asja lamburi holeks antakse, siis pango temma wägga tähhele, et willad märjaks ei jää.

IV. Peatük.

Lammaste tõbbedest.

§ 77.

Lamburi keige üllem murre olgo, lambad keige tõbbede eest hoida, ni paljo kui ial jouab. Kui ta sedda temma holeks üstud karja nenda hoiab ja toimetab, kuida eessimeses peatükis õppetati, siis ükski tõbbi naljalt teise külge ei pudu. Agga et ommeti, olgo kuigi paljo murret petud, siiski tõbbed lammaste hulgas woiwad siggineda, siis antakse siin allamal õppetust, kuida lambur woib neid ärratunda ja arstida.

Lammaste tõbbesid on kül paljo, agga surem hull neist ei olle hakkajad, waid pissut on neid, mis teisest lomast teise külge hakkawad, agga need on ka sedda kardetawamad.

Tõbbedest, mis ei olle külge hakkajad.

§ 78.

Walge = ehk wee = tõbbi.

Üks neist keige kurjemaist lammaste tõbbedest on wee-tõbbi, mis ka walgeks = ehk mädda-tõbbeks hütakse. Lomadel, mis sedda tõbbe hakkawad pöddema, on walkjad wirud filmis, mofkad on neil walged, ning sugi löbb seest walgeks. Nahl willa al heidab werre karwa ärra. See suggune lojus seisab tüf aega kül weel täies lihhas, himmustab ka süa, agga ei olle ennam terrane ja rammo kaub läest ärra. Tunnukse temmast suggu tõbbe-tuska, agga segi pissut ha-

walt wähheneb, kinni lojus ärralöppeb. Wil ei seisa ennam nahhas kinni, waid annab hölpfaste ärrakittuda. Talwe aial jääb luggu weel sandimaks; mitme lomale sigginewad siis paised loua lude külge, mis wet täis on, ning tullewad ja lähwad, ja filma-munnade ümber seisab rähm, mis terwes põlwes sedda wisi ei olle olemas. — Kammad emmad näikse keige ennamiste sedda többe siis öiete rängaste pöddewad, kui on puddenemas, ehk kohhe pärrast sedda. Wiimseks söma-issu kaub ja loom löppeb nenda pissut hawalt ärra. Sedda többe ka monnest lambast, mis sedda pöddewad, sest tunnukse: et köht paisub, nenda et kae katsudes woib kohhe märkada, wet sees ollewad. Kui neid lome, mis fenna többesse surnud, lahti leigatakse, siis sagedaste leitakse rinnas ja köhhus paljo wet olemast, ning werri ja lihha on waltwakad. Sissikond on sagedaste täis weerakkusid ning on ka walget karwa. Keige ennamiste leitakse maksast hulgakeste luttikaid.

Lamburi keige surem murre olgo, selle kahjo teggewa töwwe eest lambad hoida, sest kui se jo korra ühhe karja külge kinni hakkanud, siis ei tahha mitte naljalt ennam täielist wastust sada; ja kui ta wägga woimust wötnud, siis on ennamiste woimatta, sedda terweks arstida.

Se többi touseb sagedaste sest, et karja aetakse maddala soo- ehk kōntsafe söma-male, ja kui monni tund aega sähherdussel maal saab sömas olnud, siis sest saab küll, poolt karja pöddenema panna. Ni samma kardetaw on maddawessi wee lompides ja krawides, liati poudsel

aial, mil lambad, kui ep olle enne wäljaaiamist kaerwul jodetud, kōhhe senna peäle kippuwad. Sesuggused kōhhad jätko siis lambur hoolsaste kõrwale. Ni samma kahjoteggia on ka tolmone, ärrapehastand ehk läppastand toit, ja nisugune hein kust wessi illekāinud, ehk ka kui talwel liaste wessist sömaeaga antakse, mis saggedaste lambaid äkkitselt tappab.

Sedda többe sünnib siis agga parrandada, kui sedda kōhhe essialgo ärratunnukse, ja siiski weel arsti-rohto antakse, kui jo näitab ärrakaddund ollewad; sest et parranemisse näggo siin peagi pettab. Enneminne anna rohto pitkesmalt, kui et sa sedda wägga warratselt kõrwale jättad, ja nenda többi ehk ueste woimust wõttab.

Hea nou on sepärrast, jo süggise, kui pitkalisjed ressedad ilmad juhtuwad ollema, sesuggust rohto pruvida, mis többe ärrakelab, olgo ka et temma märkisid ei olle kōggoni weel tunda. Kui tarkus on, et karri üllemal nimmetud süläbbi ehk jo wigga sanud, siis antakse allamal õppetud seggadust päwa taggant lammastele. Agga kui wigga jo suremaks lainud, tulleb seddda igga hommiko karjale anda, igga saa lamba kōhta sedda wisi:

Koi-rohto,

Raud reia-rohto, [Schaafsgarben.]

Pöld-kommelid ehk kanna-persed,
[Wilde Chamillen.]

Pöld-hummalaid, [Tausendgüldenkraut.]

Kaddaka marjo,

Emmaka ehk Entsiani juurt.

} Nelja lodi

} ossa

} igga seltsi.

Peäle sedda so-ingweri ehk kalmusse (wõhho-
moõga) juri, ehk ka muud wihhawat rohto,
Kastanni-pu wilja, tamme torrosid ja muud sedda
suggust. Sedda keik tougatakse peneks ja seg-
gatakse hästi küllimitto ehk pole wakka odra
jahhudega. Esialgo paar korda liisatakse weel
monni pihhotais sola senna jure, et lomad sedda
parreminne sööksid; sedda agga pärrast mahha-
jäetaks, sest et liig sool siiskonna rammo en-
namgi kautab. Kui sedda rohto monned nädas-
lat järrastikko allati antakse, ja Entsiani-juurt ja
põld hummalaid peaks wägga kalliks arwatama,
siis woib neid rohtusid essite weel monne korra
hulka seggada, agga pärrast andmatta jätta, ning
monnest teisest rohhust rohkeminne jure liisada.

§ 79.

Kõhho üllesaiaminne, ehk puhutus.

Kõht on puhutusfes, kui lambad noort
härjapea, ehk muud wäggewaste kaswanud lop-
sakast rohto, wägga ahneste siise täitwad, sest
et sesinnane toit siis esimesesfes, ehk sures maus,
kermeste pallawaks löõb ning hakkab kaima.
Se aiab siis kõhho nenda ülles, et lojus äkkit-
selt surreb, kui ei tehta wiibimatta abbi. —
Sesugguse wäggera karjamale ei sünni siis
lambad muud kui agga ürrikesseks aiaks lasta,
egga tohhi nemmad mitte kaua ühte kofta pai-
gale seisma jada. Kui antakse lamburile härja-
pea-põlda sõta, mis wägga joudsaste tais kas-
wand, ehk kessa, kus palju loksjat harraka-ladwa
[Hederich] peäle aianud, siis ärgo ta wigo karja
näljast peast mitte senna peäle, waid lasko sedda

mu kessa ehk kõrremaal süa, senni kui kõhhud poleks täis sawad, et lojuksed õppimatta toido peäle mitte wägga ahneste ei tikku. Pango se jures ka ilma tähhele; sest kui härjapea on märg, ja forralt kange tuul puhhub, siis lambad ka enneminne täis aiawad. Sepärrast tulleb lambad hoida, et ei sõ wasto tuult käies. Kui lammastele tallis noort haljast härjapead antakse, liati essimest korda, siis puhhutussed kõhhe on liikumas, kui härjapead ei seggata kuiwa toidoga, teigeparreminne hõlgedega, egga anta pissut hawalt. — Weel kandko lambur hoolt, et härjapead, mis lammastele tallis antakse, hunnikus seistes ei lö pallawaks; sest nisuggune pallawaks jänud haljas härjapea woib lomad pea täis aiada. Kui lamburi holetusse läbbi lambad puhhutust täis on, nenda kui enne ööldi, siis antakse kõhhe, igga täis kaswand lomale, pool loti punnast kiwi-õlli ja kaks loti prostoi-wina, ning aetakse tedda tüf. aega hästi seña teña.

Weel hõlpsam ja ärrakatsitud nou on, lomale mis täis aiand, rohke noa-otsa täie penikest kusstutamatta lubja sisse anda. Siis hoidko lambur ikka sesuggust lubja-warra ennesele, hästi kuiwa, tuggewaste kinni korgitud puddelitte sees. Kui neist asjust mitte kõhhe abbi ei sa, siis tulleb jämmeda naaskliga, mis Trokariks* hütakse, tühheme kofta, pusa ja külleluie wahhele pista, nenda et raua otsa kest kõhho pole hoitakse.

* Trokar on naaskli sarnane raud, mis ühhe putke sisse passib. Kui sellega saab pistetud, siis tõmmatakse raud seest ärra, ja tuul lähhab putkest, mis hawa sisse jääb, wälja.

§ 80.

Passandus.

Passandus tulleb sest, kui lambad fewwadissel aial ülleliga noort rohto söwad, kui külmast wigga sawad, ehk kui nemmad liaste sola lakkwad, isseárranis kui lambur ni ettewaatomatto on, et ta lammastele reßfeda ilmaga sola annab, ehk ka kui nemmad süggise orrakse peäl káiwad, ning wiimseks talwe aial, kui neile tori kartuhwolid ehk nairid liaste södetakse, mis külma wóetud on, ehk kui neile wágga kassinaste hólgi ehk heino senna fórwá södetakse.

Sepárrast on tarwis et lambur fewwade, enne kui nore rohho karjamale láhháb, lammastele suggu heino ehk póhko södab, et nemmad mitte wágga ahneste noort rohto ennese sisse ei ahmi. Hoidko ka talwel, kui tal ó aial wágga pallawaks láinud, et mitte leik ukseid korrega lahti ei te, sest et külmast tulest lammastele kóhhe tóbbi hakkab.

Lome, mis wast hiljoti hakkand wee=tóbbe póddeema, aitab rukki orrakse söotminne terwisele, sest et se neid passale aiab, weest neid puhhas=tap ja neid hopis terweks arstib. Agga sesug=gused lomad, kelle peále se tóbbi jo liaste woi=must wótnud, tappab ennamiste passandus. Kui se luggu káes, mis essite rágiti, siis ei anta uhtegi passandamisse wastast rohto, sest et se muidogi aega móda járrele jááb.

Loma, mis weddelal on, ei sünni mitte hole=tusse sisse játta, sest et temmale woib peagi werrine kóhko=tóbbi tulla. Sepárrast on tarwis,

selle sü wastast rohto anda, kust passandaminne tulnud. Nenda on: kui se norest lopsakast rohthust tousnud, siis anna furd páwas:

Kolmandama jáo werandil loti Kabarbri rohto,
ja werrandil loti Magnesia pulwrit —
hásti seggatud.

Eh̄ walla ka póddeja lomale wina-klassi ossa punnast jodawat wina suhho, kaks hommikut járgi.

Eh̄ anna temmale kuiwatud sinnika marjo; parrem on weel, kui neid suggu weega paksums pudrukse kedetakse.

Ka sünnib kummeli rohto hásti lábbiketa, Kulumbani, eh̄ tedre-maddara [Tormentill] jurega; sedda wet antakse lojuksele páwas kaks tassí táit, se teeb ka abbi.

Ons passandus liast sola-sóotmissesest tulnud, siis pista kanna munna temma suhho ja pigista katti.

Kui passandus külma-wóetud kartuhwlidest ja naertest tulnud, siis on wágga hea, neile punnast wina ja monni tilk koirohho-piritust sekka anda, eh̄ ka wina-klassi táis koirohho-wina. — Immeja tallede passandaminne juhtub keige ennamiste sest toidussest tulles, mis emmadele antakse; tulles siis nou piddada, et kóhhe emmadele teist suggu toito saaks ettepanud. — Diete kurjaste lówad talled ja aastased lambad passale, kui wágga kuiwal ja liwakal karjamaal on káinud ja sedda rohto sónud, mis seál kaswab. Náikse siis maus, sisfikondas ja kopsudes walged jóhw-ussid, mis pannewad lomad rángaste kóhima. Nammus karjama, eh̄ haljas hársa

pea, mis tallis södetakse, tewad selle wasto abbi, ehk kui seddasuggust ei olle, siis antakse kaera-
wihko ehk wilja. Woib ka anda: ühhe ossa
jookswa (ehk Terpentini-) piritust ja kolm ossa
pool põllend wina, igga lojuksela päwas lusfika
täie, talledele wähhä kassinaminne.

§ 81.

K ö h h a.

Kõhha hakkab lamnastesse ennamiste kül-
mast, ja tolmofest toidust. Nenda on: kui kõhhe
pärast lamba-nidust külmad ja wihmased ilmad
juhtuwad tullemä, siis külma hakkab mittokord
lamnastesse, ja fest tulleb neile kõhha. Kui
sedda on, siis antakse neile iggapääw pool lus-
fika-täis Leedri- [Lieder] ehk ka kaddaka-marja
mofi ja nattokest head õllut senna peäle, siis
kõhha pea kaub. Kui kõhha neile tulleb tolmof-
fest toidust, siis tahhab sesuggune toit, nenda
kui muidogi ikka peaks sündima, enne kui ette
antakse, weel surema holega läbbipeksta ja puis-
tada. Sedda on muidogi teada, et kui weel
teist toito alles on, siis tolmust ei pea kognoni
antama. Kui agga süski kõhha peaks pikkale
wibima, siis tulleb igga lambale, ükskord pä-
was, lusfika täis maggusat õlleaga anda, senni
kui kõhha kaddunud. —

§ 82.

U s s i d e h k m a u d.

On üks isse selts massakaid ja maofessi,
mis sissikonda ning ka lamba massagi sisse as-
suwad ja mis lomad ennamiste mädä-weega,

fui lambur holega tãhhele ei panne, enneſte ſiſſe nelawad. Lammas, kellel ſefugguſed ellajad ſees on, langeb aega mōda ifka ennam ihhuſt ˆrra, ſedda ennam need temma ſees woimuuſt wōtwad, ja ſurreb wiimſeſ hirmsa walloga. Kui needſinnatſed ellajad lammaste maſſa putuwad, ſiis ſedda tunnuſſe ſeſt, et nemmad rãngaste kōhhiwad.

Sedda wigga piūdko lambur kōhhe allamal nimmetud rohtudega arſtida, enne kui ni kurjaſ lãhhãb, et ennam abbi ei ſa. Ea andko pãwaſ igga lambale:

4 loti ˆdikafſt

ũhhe lodi ſolaga,

ja piſſut weega ſeggatud, ja ſedda tehko 6, 7, ehk 8 pãwa jãrraſtikko, ſiis uſſid kãuwad ˆrra. Ugga kui wigga jo liaſ lãinud, ſiis walliſſetakſe keiſ need lambad kãrjaſt ˆrra, kellele enne nimmetud rohhud ep olle abbi teinud, pannaſſe neid ˆrraliſſe aeda kinni, ja antakſe allamal õppetud aſja ſũa; ja keiſ need pãwad, ſenni kui nemmad ſedda ſawad ˆrraſõnud, ei anta neile ei muud toito ũhtegi, egga wetki jua, olgo ka et ſenna 4 ehk 5 pãwa ˆrrakulluwad. Ennamiſte nãikſe, et nemmad ſedda jo kolmandamal pãwal ſawad ˆrraſõnud. Kahhekũmme lamba peãle arwata woetakſe:

kũmme naela kuiwa koirohto,

pool kolmat naela hummalaid,

nael tubbakat,

kakſ naela ſola,

kũmme topi liinaſſe jahho;

ſedda keiſ kedetakſe hãſti nelja ehk pool wie ˆmbri weega, ja kui ſaab jahtunud, ſiis pannaſſe

Kunnasse lammeste ette, nenda et keif hõlpsaste senna ullatawad sõma. Kui sawad ärrafõnud, siis neile wast monne tunni parrast antakse teist, agga ei mitte üsna kuiwa sõmaaega, kui on kartuhwliid; tül aega parrast sedda torest rohto, ja wiimseks wast wet jua; sest kui lambad kõhhe selle rohho peäle sawad jua, siis ei olle neil sest abbi ühtegi.

§ 83.

Monnikord juhtub, et parrast nidust, kurlal kãrbste ja parmude lendmisse aial, needammad ellajad lammaste, ja weel sagedaminne kõhhi omaste nabbade ümberringi asuwad, ning sena omma munnakesi heidawad, kust maud ja ussid siggiwad.

Kui lambur sesuggusid leiab, siis tõmmago neid keif wägga hõlpsaste terrawa tangidega wälja, ja ripputago parrast nattokest peneks tougatud kubbaramusta [grüner Vitriol] selle kõhha peäle. Pole pãwa parrast woitakse sedda hawa hästi pakso jookswa=õlliga, [Terpentin] senni kui parraneb.

§ 84.

N o h h o = t õ b b i.

Nohho=tõbbe tunnukse lammastel ollwad, siis kui nende ninna=soõrmed ärraummistud on, ja neist kollakas tat joseb, mis pakso on ja wen nib, ning lambad ka rãngaste kõhhiwad. Nohho=tõbbi hakkab sest, kui ilmad äkkitselt põrawad, ehk kui lambad õse taewa tule kães seisawad. Ka rukkil orrakse sõõtminne sünnitab sedda süg gise aial, agga siis sedda arwatakse neile kãs

suks ollewad; sest keif mu haigusse wim, mis ehk nende ihus on, aiab selábbi wálja, ja lambad puhhastawad ennast, nenda kui lamburid taotawad óolda. Nõhho=tõbbest arwaste agga kahjo karta, kui lambur agga hoolt kannab, et willo winge tuul ueste neile wigga ei te. Metakse lambad sesuggusel aial árrawallitsetud kuiwa karjamale, ja antakse neile rammusat toito, kui tallis seiswad. Kui ninna=ummistus peaks liig rángaks minnema, siis tulleb lomade eest ennám murret kanda ja neid sojema talli panna, mis ommeti ei tohhi liig pallaw olla, ja kust ei pea tuul lábbikiskuma. Siis kedetakse rammo=kinnitajaid rohtusid, nenda kui Melissi=, Salweis=, kaetis= [Thymian] (rawwandusse=) rohto, ehk ka ei muud kui heima=pebresid, ja nende auro aetakse póddeja lammaste ninnasse ja suhho, nenda et sedda astjat, kus se aue sees, loma ninna alla pannakse, ja pead ning astjat mollesmad sesamma ráttikoga kinnikaetakse, et aur temma ninnasse ja suhho touseb.

§ 85.

Werre=rabbandus. [Rückblut.]

Werre=rabbandus on tõbbi, mis ruttuste tappab. Lojus, kel sedda on, jááb kohhe wágga nõrgaks, seisab sõmast ja málletsemast, kõht paisub suggu ülles, loom on loddus, kõrwad on külmad, ta aiab jallad ühhest árra óiele, ja wahto ja werd suust wálja, külled sõitwad ja mittokord ta surreb jo pole tunni párrast. Tuggewa, lia werrega lomadele juhtub se tõbbi keige sagesdaminne tulles. Ta touseb ennámiste sest,

Kui lambad kõrremaal wiljapäid ja iivwi ahneste sõwad, liati siis kui warrisenud iivwad jo on iddanend, ehk koggoni orraksele aianud. Lam-
bur, kes iggapiddi tähhelepannia on, káigo siis wágga targa arroga nisugguste kõrre-made peäl, árgo ta aiogo millalgi náljast peast karja senna peäle, egga játko wágga kauaks senna seisma. Kui siiski se wigga lammastele peaks tulles, siis sesinnane rohhi woib head tehha: Waltakse lamba kurko kolmas ossa topi petti-pima, kuhho pole lodi jággo tougatud pippart siisse seggatud; ehk antakse igga lamba peäle pool loti Klaubri-sola ja loot Salpeetrit weega leutud, kolm kord páwas, ning sórnega mis õlli siisse kaste-
tud, tõmmatakse keik korwaks põllend roja ja tarretand werd párraka-solest wálja, ja sedda ni mittokord ueste, kui sedda párraka-solese korjab.

Klisteer kummeli-lilledest ja saksama awa-pu [Pappel] lehtedest, salpeetri ja õlliga, aitab ka, kui sedda tihti pannakse.

Hea on ka kaela-sonest, ehk weel parreminne pea-sonest, silma lauude peält, kohhe aadrit lasta, et rohkeste werd tulleb.

§ 86.

Maos ja soolte põlletis.

Maos ja soolte põlletis, mis seest mustaks lõwad, on nisuggune wigga, mis agga arwaste náikse. Ta ilmub sedda wiisi: loom jááb ákkiselt seisma, ei wõtta toito, kúllid sõitwad kermeste, náitab temmal kóht wallotawad, keel lõób mustaks, soned pekswad maddalaste ja monnikord kustub peksminne koggoni; kóht aiab táis

ja ei kañnata putumist. Lojus wahhib kaksipoli kórwa, wárriseb kúlna párrast, su kúlnes paistab suggu kola; haige loom náikse lúkkatawad, ta kússeb wáhhá werd, ninnast joseb ka suggu werd; langeb mahha ja surreb, peált náhha ennast kókkóiskumatta ehk wallo tundmatta. Kahhe tunniga hakkab ning lõppeb tóbbi, agga se ei juhtu muud kui tuggewa lomadele. Sesinnane tóbbi ilmub ka monnikord nenda, et nahk punnetab ja kumaks loób, ja hütakse sedda siis kúl ellitingiks. Ehk nahk on táis rakkusid, mis lahti puhkewad ja kibbedat óiswet wálja annawad. Marras nahk, ehk peálmikke nahha kord, kóstub lihhasi lahti, jááb kuiwaks, loób táis muste plekkisid ja weab wimaks mustaks, otsego olleks árrapóllenud. Kui nahha kúlge pudutakse siis raggiseb. Sesinnane tóbbi hakkab keigeenna- miste lammaste peasse ehk kórwadesse ja polle sedda pittkemalt kui kaks ehk kolm páwa. Deine suggu sedda tóbbe on weel: sel touseb nende kóhtade peál, mis ilma willata, muhk musta peaga otsas, mis piisut hawalt laiemale láhháb, ja selle muhho úmber siggiwad monned willid. Monnikord joseb palju mádda, ja siis loom jááb terweks; monnikord on keik kehha polletisse waewas, ja siis temma surreb árra. Peále sedda on lojus rángaste ummukses, kóht aiab ennast táis, otsego pil, ja wallotab kangeste. Monnikord siggiwad ka ses tórwes willid kele peále, kust libbe óiswessi wálja-jookseb, mis keelt ja keik su-lagge árrasóób. Kui se haigus ilma kárnata on, siis ei arwata tedda mitte kúlge hak- kajat ollewad.

Rohhud mis sisse antakse, ei tahha selle tõrwe wasto mitte nenda rutto aidata, et sest ohto olleks; woib ehk kül wet anda jua, mis suggu salpeetriga happuks on tehtud, et seestpididist pallawat jahhutada. Kui kõrwades, pea ehk kele külles paisesid ja wet tunnukse kokkotorjand ollewad, siis tulleb parrajal kohhal sisse leikada, et wessi-wälja joseb; ommeti kui sedda kele külge koggub, siis tulleb hoida, et lojus sedda õiswet alla ei nela, mis wälja jookseb.

§ 87.

Liaft pallawast wigga.

Monnikord lambad kumal suisel aial sawad wigga liaft pallawast, kui wägga kaugel karjamaal käiwad, launa aial warjus ei puhka, ja neid arwaste jodetakse. Lambad on siis tullises joma-näljas. Silmade werre-soned pundurwad ja jäwad werre karwa, su on pallaw ja kuir, lambad hakkawad lootsuma, heidawad silm-nähkawalt ommast ihhust ja lahturwad ärra. Peab neile siis wet andma jua salpeetriga, wiekümne lamba peäle 8 loti arwata, ja sedda ni kaua, kuni jälle toiburwad. —

Saaks juhtuma, et lammas pallawast nenda wigga sanud, et temma jo tõbbe tuskas on, ja sest nenda ärranõrkeb, et ei jaks ennam karjaga kõndida, siis tulleb temmale aadrit lasta, ja kolm korda pawas werandil loti salpeetrit, wee sees leotud, sisse anda, ehk ka rohke kortri ossa woipima. Haige lammas peab, kui woimalik, willus tallis seisma, ja temmale torest roheto ja nisutud nisso-klisid antama, senni kui terweks sanud. —

§ 88.

Punnase = többi.

Punnase = többi woib mitmest asjast tulla: kui lambad happuid rohtosid söwad, ehk sesugusi kus pargi wihha sees on, kui on tamme lehhed, ehk nored tamme-, paio- ja muud sedda suggu pu- wössud; touseb ta ka suuwel surest pallawast, ehk kui tallis soo heino södetakse. Essi otsa tunnukse sedda punnasest, leppa segasest kussest, ja kui lammastele ei tehta sedda- maid abbi, siis jäwad loddusse, söma-issu kaub, neminad on pallawa ja külma tuskas, lähhawad pärrast nõrgaks ja rammotumaks ja surrewad põlletisse töppe.

Ni pea kui se többi ilmub, siis tulleb igga lambale, kaks kord päwas, seddasinnast rohto weega sisse anda:

witrioli- piritussega seggatud wina- kiwwi,
[witriolifirter Weinstein]

salpeetrit,

kummaski üks loot, peneks pulwriks tougatud, ja hästi seggatud, werandil lodi ossa korraga.

Teine hea rohhi on sesinnane:

40 tilka Kalbani piritust [Galbani Essenz]

lusfika täie weega seggatud, tulleb põdēja lo- male hommiko ja õhto kurko wallada, ja kui többi hopis ei lahku, siis antakse teisel päwal kolmas jäggo seddasamma rohto. — Toidusseks antakse többiste lomadele leotud ölli- koki.

Kolmas kido- wäärt rohhi se: leotud ölli- koki peäle pannakse sullatud salpeetrit, ehk weega seggatud witrioli- ölli tilgutakse sesamma leotud ölli- koki peäle, ja aetakse hästi läbbi, senni kui

jook hakkab happuks jama. Kuiwatud sinnika-
marjo weega keta ja tihti pöddeja loma kurko
wallada, kidetakse ka wägga heaks rohhuks.

§ 89.

Pea = aio = wigga pallawast.

Pea = aio = wigga hakkab sest keigeennamiste,
kui pallawail sui päiwil päike wägga äggedaste
lammaste pähhä paistab. Selle többe tähhed
on needsinatsed:

Lammas seisab loddus, pea norkus; otsa = essine
ja kõrwad on ülleliga pallawad, silmad seiswad
finni ja joserwad wet; su on pallaw ja kuitw, ja
kele peäl ennamiste walge kool; monnel kâib ka
jällestus, ehk wârrin ülle keige kehha; teised kâi-
wad uimafest peast siina ja teina ja wahhiwad
taewa pole; teised jälle heidawad mahha, pea
wasto maad finni. — Ni pea kui neidsinnatsid
többe tähtesid tunnukse, tulleb peast aadrit lasta,
ja kolm kord pâwas werandil lodi ossa salpees-
trit, wee sees leotud, sisse anda. Pea ümber
tulleb linnasid nartsusid mäsšida, ja neid ühte-
puhko külma weega kasta, et mârjalt seiswad.
Sedda ni kaua tehakse, kummi haigus on kaddunud.

§ 90.

Umbertâimisse = többi.

Umbertâimisse = többi tulleb pea = aio wiggast
ja hakkab keige ennamiste aastaste talledeesse,
mis jaarlinguks hütakse.

Kui sedda aegsaste ärratunnukse, siis woib
lojust aidata; agga kui pallaw mahhajaâb, ilma
rohhto se wasto prukimatta, siis siggiwad sest
pea = aiusse üks, ehk ka ennam wee = rakfusid, kus

usfi suggused ellajakessed sees on. Kui nende rakkude kohhad käe katsudes pea-lu alt  rra-tunnukse*, siis s unnib neid k ul targa nouga Trokariga  rrarikkuda ja wet neist w aljalasta, agga segi arwaste h asti korda l ahh ab, ja kui peakski korda minnema, siis aru aitab.

Sedda t obbe sest tunnukse et loom l oob lolliks, jäab karjast mahha, s oob pissut ehk ei suggugi. Monne aia p arrast hakkab ringi k aima, pea siina, pea teinna pole, sedda m oda kuida rakko-us sel ehk teisel polel pea-aius on. Wiimseks ta k aib nenda rutto  mber, et mahha langeb ja sureb.

§ 91.

Silma = haiguste st.

Juhtub monnikord, kui lambad w agga ahneste s owad, heintest ehk mu penest toidust, roist silma minnema. Sedda esialgo sest tunda, et film hakkab kangeste wet jook ma ja et silma lauud kinni seiswad. Kui lambur tunneb ühhel lam-bal sedda wigga ollewad, siis w otko kohhe meelt m oda silma lahti ja sedda roisto seest w alja, ning pesto silma monne korra p awas külma weega, senni kui hopis parraneb. Agga kui lam-bur olleks kohhe esialgo sedda wigga jätnud t ahhele pannematta, ja se olleks jo monne p awa wannaks j anud, siis silma-munna, kui silma-laugo lahti woetakse, n aitse  lle ultsa walge ollewad, mis kangest pallawast tulleb. Sesamma wigga tulleb ka monnikord teisestki asjast, kui on, kui

* Kui senna kohhta pudutakse, kus rak pea-lu al teisab, siis lojus n aitab wallo tundwad; p arrast jäab se pea-lu kohht pehmeks.

film wäljast poolt on haiget sanud. Kui luggu nisuggune on, siis tulleb, et film ei jääks koggoni pimmedaks, nenda aidata: Esite lastakse peast aadrit, sest sonest mis ülle haige filma on, ja pärrast tehakse sedda wiisi:

Pealmissee loua-luus, kōhhe ees su-lae kõrwas, on wiis piisokest augukest, üks kōhhe ees otsas, teised nelli selle tagga ühhes reas. Keif need wiis augukest annawad ülles filmade pole. Sedda möda, kuida nüüd parrem ehk pahhem film haige on, wallitsetakse neist mollemist kestmistest aukudest, mis nelli tükki ühhes reas on, sedda mis wiggase filma pole kannab, ja pistetakse üks kaste-heina-kōrs, ehk mu kōwwa, penikenne ja rōhhumatta rōhho-kōrreke sisse; agga sedda tulleb enne etse ni pitkaks ärramoōta, kui wahhet on filmist ninna-soõrmedest sadik. Kui kōrt sisse-aetakse, peab hoidma et kōrs ei murra katki, ja ots seisko järsko augokesse sees, et lammas ei ullata kelega külge, egga jōua kōrt wälja tominata.

Sellesinnatse kōrre ärritamine aiab sedda kōhta mādāde, ja se läbbi kaub pallaw filmast ärra. Monne päwa pärrast, kui tunnukse filma ni samma terwe ollewad, kui ennegi, tommatakse kōrs tasfa hillokeste wälja.

§ 92.

Trawi* = tōbbi.

Trawi = tōbbi ilmub esialgo nende samma märkidega, kui ümberkäämisse-tōbbi, pärrast agga

* Lammas jōseb muudo ikka nelja; agga se tōbbi panneb tedda trawi jooksma; sest se nimmi on wõdetud.

se labbi, et loom ristluist warub. Kui se tóbbe feige kurjem järg ká, siis lojus nühhib reite peält feik willad árra, ni kaugele kui ullatab, ja sedda monnikord ni kangeste, et werri tagga. Párrast kuffub taggorperri mahha, otse kui olleks ristluist mahhalóddud. Teistel on sesamma wigga eest poolt, siis hütakse neid labbalu-traawliks [Schultertraber]; weel teisi kurnab se tóbbi eest ja taggant poolt nenda árra, et ei jaksa muud kui agga monned sammud káia, kui neid úllestóstetakse, ning siis kohhe jálle mahhakuffuwad, ja neid hütakse sepárrast lange-traawliks [Falltraber].

Ni paljo kui teáda, ep olle weel úkski joudnud, sedda tóbbe árraparrandada; sepárrast on feige parrem nou, lammast mis hakkab travitóbbe póddema, kohhe árratappa, enne kui ihhust árralangeb, sest temma lihha sünnib ilma kahjota süa.

Kardetakse sedda feigeennamiste sepárrast, et ta saggedašte soust sousse párrib, nenda et úhhest traawli seltfi pukkist feik temma sugguwóssa sedda tóbbe woib párrida.

§ 93.

Árralominne.

Kui emma-lammaste árralominne tihti juhutub, siis se tulleb ehk suuwel nisuggusest karjamaast, mis terwisele kahjuks on, ehk talwel raisko láinud, láppastand toidust, ja on siis ikka lamhuri sü, et ei olle kahjo teggewa karjama eest hoidnud, ehk talwe toito mitte óiete árrawallitsend ja tolmust árrapuistand. Urwaste emma súndimisse kohht káib wáljas, ommeti se, kui mon-

niford juhtub, kallid lambad woib mahhawõtta. Se luggu tulleb monni pãaw enne puddenemist. Peab siis katsuma, sissifonde, mis wãitamisse warral wãlja tulnud, kohhe jãlle sisse aiada, peab emma-koia suud linnasse ridega kinni sid-
duma, ja haiget loma árri aeda pannema, et úkski tedda ei saaks tougata.

§ 94.

Rammastus [Lãhme], ehk tallede fangeks minneminne.

Tallede rammastus ilmub sedda wisi: Tal jããb essite úhhest jallast, pãrrast keigist jallust fangeks, peagi ei jaksu ennam jallale aiada, egga omma jalge peãl pústi seissta, kui tedda jalge peãle úlles ei tõsteta. Monnikord kússub ka kóssi. Peãlegi seisab ummukse. Ei woi ta iaies aits-
matta emma al immeda, waid tulleb tedda nelli, wiis ehk kuus kord pãwas emma alla panna, et nãlga ei surre.

Gesinnane tõbbi nãikse mitmest asjast touswad. Monnikord tulleb liig rammusast heinast, isseãr-
ranis lopsakast walgest hãrjapea heinast, kui sedda liig rohkesti immetaja emma-lammastele antakse; ka liast ólli-kogi sõõtmisest. Lamburid peawad siis hoolt kandma, et sedda ehk ei kog-
gonigi emma-lammastele ei anta, ehk ommetigi agga puddenemisse aiani, agga ei suggugi mitte immetaja emmadele.

Ka kúlmast tulest, mis tallist lãbbikússub, woib kangus talledeks hakkada; selle eest peab siis lambur hoidma. Agga weel suremaks lah-
jaks nãikse soe tal ollewad, mis lãmmukse, ja

hinge hais, mis temma sees lahutamatta seisab. Ni paljo kui ial woimalik, peab siis poegemisse aial puhhas, agga siiski mitte kilm tuul tallis ollema.

Ni pea kui se tööbi tallede hulgast ilmub, tulleb emma-lammastele teist sugu toito, isse-arranis teist joki anda, sest et se teige enneminne pima parrandab. Anna siis immetaja emma-lammastele päwa tagga sola, ja senna hulka igga saa lamba peäle werandil naela Klaubri- ehk passandamisse sola. Teeb se ka head kui talle sid kilmma wee sees pestakse, kus heina-pebresid sees on leitud. Ehk tehakse neile ka sedda wisi head pessemisse wet: Pihho täis kammeli-õisi ja pihho täis tuhka tedetakse monni tobi weega, ja siis wallatakse weel ni paljo wet jure, et ühhe talle pessemisest küllalt on. Kui se jo pea hopis on arrajastunud, siis haiget talle monne minuti aega pestakse seal sees, ja parrast heidetakse tedda soja sõnniko sisse ja kaetakse kinni, ehk mäsfitakse soja wiltse riette sisse, ja jäetakse tedda monne tunni aiaks rahholiste puhkama. Sedda wisi pestakse haigid talle sid kolme ehk nelja päwa kohta mitmele korrale. Pannakse ka tööbiste talledele narrisid reitesse, et mädale löwad ja tööbi nende ihhust lahku; ehk nidetakse willad labbaluie peält arra ja woiakse nahka salwiga, mis pans-pi pulwrist ja jookswa-õllist tehtud, kui talled ummukse, siis antakse neile raskest Klaubri-sola sisse.

Wägga kido wäart assi, mis jo sagedaste nisugguses kangusses abbi teinud, on: kui pöddeja tallele pole wina-klassi täit poom-õlli kurko wal-

latakse. Kui kangukse hädda mitte teise päwani se järrele ei olle paljo parremaks lainud, siis antakse sedda sammast weel teist korda.

§ 95.

Uddara paisetus ehk pakkitus.

Juhtub monnikord emma-lammastele, kui talle teinud, et paisetus uddara sisse loob. Siggivad uddara sisse ühhed korwad muhhud, mis wahhelt agga ühhe ainsa nissa külge löwad. On siis lamburi kōhhus, esimestel päwil pärrast talle teggemist, järrele katsuda, kas tal ka keif pima tühjaks ärraimneb; kui sedda ei olle, siis peab lambur liga pima mahhalüpsma, et ei lö põllema, sest se läbbi siggivad paised ehk pima-muhhud uddarasse.

Ni kaua kui sesuggused korwad paised ei olle weel maddale lainud, nad annawad pehmeks aududa ja pissut hawalt ärrakautada, kui monne korra päwas solamatta, prunistatud woiga woitakse, ehk altee-salwi ja loorberi-õlli, kummastki ühhe wõrs ja kōkko-seggatud, sisse wõrutakse. Pima tulleb tihti mahhalüpssta, sest et tal ei tahha naljalt sedda põllend pima immeda. Kui lambur neid muhkusid wägga hilja ülle-leidnud, et jo madda sisse lõnud, siis tulleb targo sisse leigata, et madda wälja jookseb, ning hawa tulleb jookswa-õlli salwiga finni sidduda.

§ 96.

Käsna-kárn, ehk souepoliik [Teigmahl].

Wahhest siggib tallede ninna ja su külge kárn, mis käsna-kárnaks ehk souepolitikuks nim-

metakse; kui sedda voitakse salwiga, mis püssi rohhust ja õllist tehtud, ehk maggusaga seggatud Porakfiga, siis kaub pea ärra.

§ 97.

Kros [Schwämmchen].

Talletele figgib ka wahhelt kros suhho, nenda kui lastelegi; su loob seestpidi willisid täis, mis saggedahte kurko, ning weel süggawamine ul-latawad; monnikord se tööbi lähhab ni kurjaks, et nemmad senna surewad. Krossid kelawad lomokessed immemast, ning nenda peawad nalga surema. Sepärrast tulleb neile pima suhho lüpsä, ehk kurko wallada.

Selle wigga wasto kidetakse sedda rohto heaks: Pool loti walget silma-kirwi [Bitriol] leotakse werandil lodi weega sullaks, pannakse suggu maggusat senna jure, ja sellega voitakse seestpidi suud mitmele korrale, nenda et sedda tünna pinsliga peäle kastetakse. Silma-kirwi assemel woib ka penikesseks oõrutud Porakfi wõtta, mis salwei-rohho-teewe sees leatud ja meega maggusaks tehtud.

Külge hakkajais tõbbedest.

§ 98.

R o u g e d.

Rouged ei figgine mitte isseennesest, waid hakkawad agga ühhest lambast teise külge, se-pärrast walwago lambur keige surema murrega, et temma karri ei milgi kombel teise karjaga ühte ei juhtu sama, egga seggamine káima, kus

rouged lifumas on. Rouged on wägga kermes külge hakkama, karjamaast, tallidest, kus rougepõddejad lomad sees olnud, ning innimestestki ja lojustest, mis sesugguste többiste külge putunud. Sepärrast hoidko lambur, ni pea kui rouged hakkawad ümberkaudo ilmuma, et ükski woõras temma ennese, ehk temma karja liggi ei anna.

Selle többe märgid on needsinnatsed: lomad jäwad lonti ja rammo kaub kääst ärra, nemmad seisawad sõmast, nahk on werre karwa ja keigest on tunda, et nemmad pallawa ja külma tuskas on. Monne päwa pärrast tousewad nahha peäle, kus ta ilma willata on, pea suremad, pea wähhamad wistrikkud, kuhho õis-wet sisse siggineb. 8mal, 9mal ehk 10mal päwal pärrast többe külge hakkamist, sawad need wistrikkud walmis, aiawad siis mädada täis ja kuiwawad wiimseks hopis ärra. — Kui needsinnatsed wistrikkud hulgateste ilmutwad, siis rouged waiuwad plata, löwad mädadanema ja haisema, kust kurjad paised siggiwad, mis lambaid jallust woimatumaks, ning silmist pimmedaks tewad, monne tükki su küllest ärrasõwad, ehk neid koggoni tappawad. Monnikord se läbbi suur hulk karja ärralõppeb.

Sepärrast et lammas, mis korra jo rouged ärrapõddend, neid teist korda ialgi enam ei sa, ja et teada on, et lambad kellele õigel aial rouged pandud, neid paljo hõlpsaminne ärrapõddewad, siis tulleb keik karja nendega pakida, kui rouged ümberkaudo lifumas on. Mitto, kes tahhawad keigest kartussest rougede pärrast lahti sada, pannewad neid igga aabta omma talledele, kui kahhe ehk kolme kuiseks sanud, sest et selle

ealised talled sedda többe keige hõlpsaminne ärrapõddewad. Kui tahhetakse lambaid rougesse panna, siis peab limma ühhe loma küllest wõtma, kellel õige pissut ja head feltsi rouged on, keige parreminne ühhest nisuggusest, mis isegi rougesse pandud. —

Wil olgo agga õige walmis; keige parrem rouge-limma on se, mis selge kui wessi; se mis jo maddale lõnud, ei kõlba ennam. Wistart leigatakse tarrawa noaga lahti, ja woetakse pakimisse noolaga pissut limma wälja; sedda pannakse ühhe palja kofta, lamba marrasnahha alla, agga ei sünni ni süggawaste pista, et werri harwõkssest joseb. Rouged pannakse keige ennamiste sabba alla pole, selja roo kofta, ehk ka ühhe kõrwa sisse.

Et agga rouge linna keikide lammaste külge ei tahha üht wisi hakkada, siis tulleb kuendamal ehk seitsmendamal päwal pärrast rouge panne mist keik karja, tiik hawalt, läbbikatsuda, ja keik lomad, kelle külge rouged ep olle hakkand, weel teist korda pakida; siis kül arwaste juhtub, et rouged keikide lomadele ei tulle.

Rouge-põddejad lambad peawad tallis seisma, mis keigest lammest koggoni puhhas; ommeti ei tohhi mitte winge tuul läbbi káia. Hea nou on neid surowiselgi aial tallis piddada, ja neile kuiwa, rammusat toito anda. Mäddal pärrast többe hakkatust antakse neile pissut klaubri-sola, werandil nael saa lamba peale. Neile lammastele, mis peast ehk kurgust paisetand, nenda et ei sa sõdud, wallatakse kurko roffa, mis püli-jahhust ja woist tehtud.

Kui peaksid sõrgade wahhel rouged wägga pitkaminne ärrakuiwama, siis woiakse salwiga, mis sedda wisi tehakse:

Silwerkliitti (hõbbeda=liwa) peäle wallatakse kanget ädikast, peksetakse monnikord seggaminne, ja kahhe päwa taggant wallatakse monne lusika täie poom=õlli peäle, ni paljo sedda weddelat, et salwiks jääb.

§ 99.

R ä r n a = k o o l.

Rärna=kooll ehk mädada=kärn ei tahha ka muido karjale tulla, kui maiast külge ei hakka, ning on ta weel kurjem finni hakkama, kui rouged; sepärrast pango lambur weel surema holega tähhele, et se temma karjasse ei putu. Wahtigo lambad hästi, kas ehk monni loom ennast seinade, reddelitte ehk söimette wasto nihhib, ja kui seda näab, siis katsugo kohhe omma karja lomad läbbi. Kui ta nahha peält pissokessi kubloessi leiab, mis kollast karwa on ja suggu kuppale lõwad, ja et willad nisugguste kohtade peält on ärranühhitud ja ärrakistud; kui nahk paksemaks ja kowwemaks lõõb ja lojus küssub kokko, kui neid kohta näppistakse; ehk kui lambur foggoni mädada=wikstrikkuid leiab; siis se on mädada=kärn, ja tulleb siis kohhe sesuggust lome teise talli panna, mis ni kaugel kui woi=malik karjast ärra on, ja tulleb kowwaste ärra=keelda, et nemmad terwe lojuste liggi ei sa. Kus sured karjad on, seäl sünnib üht isse lamba=poisi seada, et kärnased lambad, kes ei tohhi siis foggoni terwe lammaste liggi tulla, holiitseb;

ning kellel wannad rided seljas on, misga ta többiste lomade tallis káib, agga neid wálsjas minnes senna mahhapanneb. Hea on ka, kui kaddaka okstega ehk tóggatiga suitsetakse.

Többiste lammaсте willad tulleswad árranita, ja siis woib úhhe neist arstimisse noudest kátte wotta, mis allamal nimmetakse, ja mis úhhed head on, kui agga tarwilisest murrest ja wás-simatta holekandmisest pudo ei olle; sest se lábbi úksipáines arstiminne hásti korda láhháb. — Kui mitte túddimatta holega keige wimist kárna-willi tagga ei otsita, ja ei púta neid sutumaks árraháw-witada, siis kárna-kool ei kau ellades kárijast árra.

1. Wotta kahhekümne lamba peále 20 ehk 24 topi kaewo wet, ja panne pool wakka kasse ehk kaddakapu tuhka senna sisse. Senna hulka pannakse 5 naela kanget leht-tubbakast ja monned pihhotáied kuse-kábbisid, mis hásti waiko táis on, ja lastakse túk aega selle lehhelisse sees keta. Párrast pigistakse weel waiutusse al keif weddelat tubbaka-lehtedest ja kuse-kábbidest wálsja, ja lissatakse lehhelisse jure. Sedda lehhe-
list jáetakse ni kaua keema, kuni nenda kah-haneb, et agga nelli ehk wiis topi úllejáwad; wimaks sullatakse seál sees weel pool naela walget silma-kiwí [weisser Bitriol] ja pool naela kúbbara-musta [grüner Bitriol]. Ni kaua kui rohhto walmistakse, olgo paial kaas peál, ning walmis rohhto tulles hásti kinni korgitud pudelittes hoida.

Kui sedda rohhto hakkatakse prukima, siis es-site naelaga, kelle ots kówweraks painutud, ka-bitakse keif kárnakohhad úmberkaudse nahha

peält nenda puhtaks ärra, et nahk jääb wal-
 gets ja pehmeks. Senna kohtade peäle wal-
 latakse sedda lehhelist, ja oõrutakse keige hõlega
 sisse, ja sedda lehhelisse peäle-wallamist ja sisse-
 oõrumist tulleb igga ühhe, ka keige wähhõmagi
 karna kohhas, kolmele korrale etteõtta. —
 Monne päwa taggant tehakse weel üks kord
 nenda sammoti, ja siis tulleb ikka aioti järrele
 wadata, kas ehk weel karnasid kohte illesõanud,
 ehk kas ued jure siggind, mis siis jälle sedda-
 samma wiisi tahhawad arstida, kurni keik nahk
 pehmeks ja puhtaks sanud.

2. Ehk pannakse ka üksijärri keik lomad
 kahheksa päwa aeges, mitmele korrale kange
 lehhelisse sisse, mis tuhhas ja tubbakast, enne
 nimmetud arro järrele, on tehtud, ja pestakse
 neid seäl sees. Sedda lehhelist sünnib ka kan-
 na-sittaga ja kustutamatta lubjaga weel kange-
 maks teha. Lehhelist mis hõasti kange ja
 musta-pruni karwa olgo, wallatakse, kui sedda
 tahhetakse prukida, ühhe pu wannis sisse, kuhho
 lammas parrajaste mahhub, ja oõrutakse lehhe-
 list kowwa harjadega keige karnaste kohtade sisse.
 Tulleb ka ikka uut lehhelist jure wallada, et se
 ikka üht wiisi kange ja soe seisaks. Selle pes-
 semisse wahhel kabitakse keik karnakohhad illes,
 ja oõrutakse neid hõasti kowwaste põdra-
 sarwe õlliga [Hirschhornõl].

Kui keik lambad hopis terweks sanud, siis
 tulleb põddejatte tallist keik sõnnikut hõlega wal-
 jaaiada ja ärrakassida, ja seinad, sambad n. t. s.
 lubjaga ärrawoida; ka reddelid, jootmisse kün-
 nad ja muud hoolsaste lehhelissega puhtaks pesta.

§ 100.

Sõrra = tõbbi.

Sõrra-tõbbi, kui sedda kohhe eessialgo ärra-
 tunnukse, ei ollegi wägga hakkaja egga kardetaw,
 waid sünnib sedda öiete hõlpsaste ärraparran-
 dada; agga kui ta woimust wõttab, siis ei sa
 tedda naljalt ärrahawwitada, ning wõttab mit-
 toford keik karja koggoni ärra. Et lambad selle
 eest warjata, siis hoidko lambur hoolpaste se eest,
 et nemmad wessise Ma peäl porrist ja muddast
 läbbi ei käi; olgo ka tallis ifka kuiwad põhjud
 alla lautud, nenda ka talli eessine, kuhho lam-
 bad ni kauaks aetakse, kui toito ette pannakse,
 seisko ifka kuiw. Pango lambur ka wägga
 tähhele, kas ehk munni lammas jalga õngab,
 ja ni pea kui sedda näab, katsugo sedda loma
 hästi läbbi. Kui leiab et haige jalg pallawaks
 lõnud, siis püüdko, mollemad sõrrad kottopigis-
 tades ja painutades, ühhe pissokesse ussi-sarnatse
 woi-pättaka wälja waiutada, mis ette nurka
 sõrgade wahhele siggind. Sedda augokest, mis
 sest järrele jääb, pesko ta weega puhtaks ja
 woidko sullega sõrgade wahhele üht saltwi, mis
 silwerklittist, ädika sees sullatud, ja poom-õllist
 tehakse. Ennamiste sest kül, et wigga parran-
 dada. Kui tõbbi ni kerge, siis nimmetakse sedda
 waggaks sõrra = tõbbeks, egga olle ta siis
 ka mitte külge hakkaja. Agga kui üllemal nim-
 metud abbi holetusse parrast teggematta jänud,
 ehk ei aita, siis woib pahha sõrra = tõbbi
 tousta, mis wägga kurri on kinni hakkama.
 Siis tullewad lojuksed, mis sedda poewad, ühte

isse talli panna, ja keikipiddi sedda samma hoolt
 kanda, mis kârna ja rougede pârrast õppetati. —
 Se tõbbi näitab ennast sedda wisi: et sõrgade
 wahhenahk essite üllewägga punnaseks, pârrast
 walgeks ja niiskeks loob. Kui wigga senna
 male joudnud, siis parraneb ta sagedaste hopis
 ärra, kui peneks tougatud sinni-kiwwi [blauer
 Vitriol] sõrgade wahhele ripputakse. Se teeb
 kûl lojuksle wallo, ta lonkab sedda ennam, agga
 mittokord jalg loob jo monne päwa pârrast kui-
 wama, ja wigga parraneb ärra. Agga kui se
 ei aita, siis kârwade tagga sõrgade ümber, ja
 jalla talla alla, siggineb pahha haisoga mädada
 kârni, mis õistwet joseb, keik nahka lih'haga peält
 lahti- ja ärrawõttab, ja wimaks luudki ärra-
 soob. Hädda taotab ennamiste ühhest sõrrast
 teise miina; lojus ei jaks ennam jalga alla
 wõtta, kûkkub rinnuli mahha, kuiwab ärra ja
 surreb rammotusse. Kui tunnukse et lonkaminne
 enne nimmetud rohtude järrele ei jä taggasi,
 siis tulleb terrawa noaga sõrga senna male lahti
 leikada, kuhho mädada sigginend, ning keik lihha,
 mis mädast rikkutud, holega wälja leikada,
 hawa peäle peneks tougatud sinni-kiwwi rippu-
 tada ja kinni sidduda. Sinni-kiwwi eest wõe-
 takse ka weega lahjemaks tehtud sootwaatrit
 [verdünnte Salpetersäure], ehk tõrwa, jookswa-
 õlli, sool-ädikast [Salzsäure] ja witriolit, keik
 hästi kokko seggatud. — Kahhe päwa pârrast
 wadetakse jälle järrele, ja tehakse sedda samma
 abbi, kurni ei suggugi mädada ennam olle tunda.
 Kui tüddinematta hoolt kantakse ja wâssimatta
 nende õppetuste järrele tehakse, siis se tõbbi

ikka árralahkub. Agga mittoford on temmaga wágga waerwalinne ja aiawitlik luggu, sest et sórrad saggedaste foggoni otsast árraláhwad, ja siis nelli, wiis ehk kuus náddalat aega wóttab, kunni jälle ued kaswawad. Sepárrast on lam- buri kohhus, et puab sedda tóbbe kohhe esfialgo jo toustes nenda parrandada, kui üllemal óppetati. Kui ta sedda úhhe ainsagi loma kúllest leiab, siis wadago keif karja kohhe tük hawalt lábbi, ja leikago moistlikkult terrawa noaga kei- tude sórgade kúllest suggu árra, et saaks náhha, kus pissutki mádda hakkab figgima, et sedda kohhe woiks árrakautada. — Kergema sórra- tórwega on wahhelt ka su = wigga úhhes; siis lambad ei tahha súa, sest et su seest esfite wágga punnaseks, ja párrast foggoni katki lóób. Woitakse siis esfite suud palja ádika sisse kas- tetud pinsliga; agga kui sest abbi ei sa, siis pannakse salwei = lehti ádikaga auduma, et aue hásti kangeks jááb, ja tobi peále sedda rohhto liisfatakse pool loti walget silma = kiwvi; sellega siis pestakse seestpidi haiged suud saggedaste árra.

§ 101.

L a m b a = t á i d.

Lamba willast leitakse saggedaste pissokessi ellajaid, mis lamba = tákks ehk wáiwiks hütakse. Need woiwad siis agga woimust wótta, kui keif lambad korraga ei nideta. Et talled mittoford hiljamalt nidetakse, kui wannad lambad, siis nido aial keif need ellajad póggenewad sure kar- ja peált noorte tallede peále, ja tewad kangeste

suggu, kust need waesed lomokessed ärralahtu-
wad ja nende wil näotumaks lähhab.

Neid härwitakse feige hõlpsamine sedda
wisi ärra, et keik karja korrage nidetakse, nenda
et nemmad ei kuhhugi woi peito miina.

§ 102.

Holekandja lambur korjago aegsaste keik need
rohhud, jured ja marjad, mis isse ennesest har-
rimatta kaswawad, ehk mis rohho-aedades kas-
watakse ja lammaste arstimissaks kõlbawad.
Need on needsinnatsed:

Koirohhud, põld-hummalad [Tausendgülden-
kraut], alant, kaetis ehk rawwandusse-
rohhi [Thymian], kummillid, raud reia rohhud [Schaafs-
garben], üllekäia-
rohhi [Baldrian], leesputk
[Liebstock], reinwarred, sooingweri ehk kalmusse
jured, heinputke jured [Angelika-
Wurzel], sin-
nika-marjad, kaddaka-
marjad, ubba-
lehhed [Bitterklee] ja muud nisuggused.

Peatükide juhataja.

I. Peatük. Lehe number.
Lammaste tallitamisest ja söötmisest . . . 5.

II. Peatük.
Lammaste kargamisest ja poegemisest . . . 21.

III. Peatük.
Willade harrimisest 30.

IV. Peatük.
Lammaste tõbbedest 39.

